

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

Гунчик Олена Володимирівна

ОБЛІК ТА АУДИТ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СТРАХОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ACCUNTING AND AUDIT OF INSURANCE ACTIVITY
FINANCIAL RESULTS

Спеціальність: 071 – Облік і оподаткування

Магістерська програма – Облік і правове забезпечення агропромислового
бізнесу

Магістерська робота

Виконала студентка групи

ОПЗзм-21

О.В.Гунчик

Науковий керівник:

к.е.н. доцент Дідоренко т.В.

Магістерську роботу допущено до захисту:

“ ” _____ 20 ____ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф.Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ПРО СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	6
1.1. Сутність та особливості страхової діяльності, її вплив на систему обліку.....	6
1.2. Поняття та склад звітності страхових компаній.....	18
1.3. Нормативно-правове регулювання майнового страхування сільськогосподарських підприємств.....	36
Висновки до розділу 1.....	44
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПРО СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОБЛІК ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ.....	46
2.1. Особливості порядку формування показників звітності про страхову діяльність.....	46
2.2. Система синтетичного і аналітичного обліку як передумови формування фінансових результатів страхової діяльності.....	50
2.3. Оптимізація системи звітності страховиків та розробка методик її формування.....	59
Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ СТРАХУВАННЯ МАЙНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	66
3.1. Аудит операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств.....	66
3.2. Аудит операцій формування фінансових результатів страхової діяльності.....	76
Висновки до розділу 3.....	83
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

Розвиток страхової галузі значною мірою залежить від довіри страхувальників до страхових компаній, яка зростає в умовах, коли страхові компанії є платоспроможними, а інформація щодо їхньої діяльності, подана у фінансовій звітності - загальнодоступною.

Актуальність теми. У ринкових умовах посилюються вимоги до якості облікової інформації. Це потребує підвищеної уваги до підготовки та формування фінансової звітності. Страховики України застосовують Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), що обумовлює особливості подання показників. Ураховуючи викладене, існує необхідність у дослідженні методичних та організаційних засад подання узагальненої облікової інформації, що й зумовлює актуальність теми обраного дослідження.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з теорії, методології та організації бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, економічної теорії, довідково-інформаційні видання, матеріали науково-практичних конференцій, фінансова та статистична звітність фінансових установ України, мережа Інтернет, офіційні матеріали міжнародних організацій, авторські розробки з проблем дослідження, нормативно-правові акти.

Вагомий внесок у розвиток теорії і методики формування та аудиту фінансових результатів страхової діяльності здійснили такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як С.В. Андрос, М.О. Белгородцева, К.В. Бойко, О.М. Брадул, Р.Ф.Бруханський, О.О. Гаманкова, М.Й. Гедз, А.М. Герасимович, Г.М. Давидов, Т.В. Дідоренко, О.А. Зоріна, Н.Д. Корінько, С.О. Криниця, П.В. Круш, В.С. Лень, Н.М. Малюга, О.В. Мурашко, В.П. Пантелеєв, В.М. Пархоменко, О.І. Пилипенко, Б.Б. Рубцов, Н.В. Ткаченко, Ю.В. Шматко, О.В. Шевчук та ін. Разом з тим, потребують досліджень: обґрунтування науково-теоретичних засад формування фінансових результатів страхової діяльності, методичні аспекти складання бухгалтерської фінансової звітності про страхову

діяльність, аудит страхової діяльності, застосування організаційно-методичного інструментарію аудиту звітності про страхову діяльність та забезпечення його достовірності, а також використання прийомів оцінки стану страховика на підставі даних фінансової звітності.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробці практичних рекомендацій з удосконалення обліку та аудиту фінансових результатів страхової діяльності.

Для досягнення поставленої мети сформульовано завдання:

- обґрунтувати сутність та особливості страхової діяльності, її вплив на систему обліку;
- вивчити поняття та склад звітності страхових компаній;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання майнового страхування сільськогосподарських підприємств;
- дослідити особливості порядку формування показників звітності про страхову діяльність;
- вивчити систему синтетичного і аналітичного обліку як передумови формування фінансових результатів страхової діяльності;
- обґрунтувати аудит операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств;
- вивчити методiku аудиту операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження є зміст та формування показників обліку та аудиту фінансових результатів страхової діяльності суб'єктів господарювання.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційно - методичних положень формування показників обліку та аудиту фінансових результатів страхової діяльності .

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: монографічний - для вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду науково-теоретичних та

практичних засад організації, методики й методології обліку, аналізу та аудиту страхової діяльності; узагальнення - для обґрунтування необхідності застосування нових наукових підходів; методи економіко-математичного моделювання - у процесі вдосконалення методик оцінки фінансового стану страховиків.

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем бухгалтерського обліку, внутрішнього аудиту, економічної теорії, права та менеджменту, зокрема монографії, статті в періодичних виданнях науково-практичного характеру, матеріали міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій, нормативно-правові акти з питань організації і методики складання фінансової звітності страхових компаній, статистичні дані, економічні огляди та аналітичні матеріали, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні комплексного підходу та розробці теоретико-методичних й організаційних засад і прикладних рекомендацій щодо сутності, призначення, змісту, структури й методики визначення фінансових результатів страхової діяльності.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано тези, за матеріалами конференції “Цифрова економіка: тренди та перспективи” яка проводилась кафедрою обліку та економіко-правового забезпечення АПБ, ФАЕМ.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ПРО СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Сутність та особливості страхової діяльності, її вплив на систему обліку

За своєю сутністю страхова діяльність - це сукупність економічних відносин із приводу створення цільових фондів грошових коштів, призначених для захисту майнових інтересів населення від раптових небезпек, котрі супроводжуються збитками [66]. Створення цільових грошових фондів для страхування, управління ними й розподіл - це частина системи фінансових відносин, нерозривно пов'язана з іншими формами акумуляції та управління фінансовими ресурсами суспільства, такими як державний бюджет, позабюджетні фонди соціального страхування, децентралізовані грошові фонди суб'єктів підприємницької діяльності [68].

Згідно із Законом України «Про страхування», страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [66].

Таким чином, сутність страхової діяльності полягає в тому, що один суб'єкт, за відповідну плату, перебирає на себе фінансову частину ризиків іншого суб'єкта. При цьому кошти, акумульовані у вигляді плати за страхові послуги, підлягають інвестиційному розміщенню з метою захисту інтересів споживачів.

Виходячи з цього, змістом страхування є система замкнутих перерозподільних відносин між його учасниками, об'єктом яких виступає

формування ними цільового страхового фонду за рахунок грошових внесків і відшкодування з нього можливого надзвичайного та іншого збитку застрахованих або виплата грошових коштів громадянам у разі втрати ними працездатності [42]. Економічна природа страхування полягає у створенні спеціалізованими організаціями - страховими компаніями - страхового фонду, сформованого з внесків страхувальників (премій), з якого відшкодовуються збитки, що їх зазнали страхувальники в результаті страхових випадків, покритих страхуванням.

Особливості здійснення страхових операцій залежать від їх виду. При цьому, у сучасній літературі існує багато підходів до класифікації страхування. Класифікація страхування - це система поділу страхування на сфери діяльності, галузі, підгалузі та види, які розташовані таким чином, що кожна наступна ланка класифікації є частиною попередньої [66]. Класифікація страхування має важливе значення для розуміння внутрішньої структури, вироблення методичних підходів до оцінки страхової справи, а також теоретичного дослідження страхування [68].

На підставі проведеного аналізу наукових джерел у сфері страхування узагальнено існуючі найпоширеніші підходи до класифікації видів страхування таким чином [на підставі 66,68, 35,42]:

За об'єктами страхування:

- майнове страхування (страхування майна громадян та/або юридичних осіб) - види страхування, об'єктом яких виступають майнові інтереси фізичних і юридичних осіб;
- особисте страхування (страхування від наслідків нещасних випадків, страхування життя, пенсій, медичне страхування) - види страхування, об'єктом яких є життя, здоров'я та працездатність громадян;
- страхування відповідальності - галузь страхування, об'єктом якої є відповідальність перед третіми особами, що можуть зазнати збитків унаслідок діяльності або бездіяльності страхувальника.

За формами проведення страхування:

- добровільне страхування - здійснюється на підставі договору між страхувальником і страховиком;

- обов'язкове страхування - встановлюється державними органами з метою захисту інтересів не лише окремих страхувальників, а й суспільства в цілому. Для здійснення обов'язкових видів страхування підзаконними актами визначаються перелік об'єктів страхування, обсяги страхової відповідальності, норми страхового забезпечення, порядок сплати страхових платежів, права й обов'язки учасників страхування.

За сферами діяльності або спеціалізацією страховика:

- страхування життя - це матеріальне забезпечення особи після досягнення пенсійного віку чи у випадку втрати дієздатності через нещасний випадок;

- загальне (ризикове) страхування.

За родом небезпеки страхових ризиків:

- за діяльністю страховика (морське, авіаційне, автотранспортне тощо);
- за видами ризиків (фінансові, кредитні, екологічні тощо).

За статусом страхувальника:

- страхування фізичних осіб - проводиться на випадок створення фінансової безпеки для власника майна. Об'єктом страхування виступає майно фізичних осіб, яке належить їм на правах особистої власності;

- страхування юридичних осіб - страхування будівель (виробничого, адміністративного, соціально-культурного та суспільного призначення); споруд (вежі, щогли, агрегати та інші виробничо-технологічні установи), інженерного та виробничо-технологічного обладнання (комунікаційні системи, апарати, верстати, передавальні та силові машини, інші механізми); господарських будівель (склади, сховища, гаражі, майданчики, огорожі тощо); окремих приміщень (цехи, лабораторії, кабінети); інвентарю, технологічного обладнання, меблів; незавершеного будівництва; товарно-матеріальних цінностей (товари, сировина, матеріали), а також страхування фінансових та кредитних ризиків..

За статусом страховика:

- державне страхування - послуги надають державні страхові організації (у т.ч. соціальне страхування);
- комерційне страхування - послуги надають страхові компанії, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств та товариств з додатковою відповідальністю;
- взаємне страхування - послуги надають товариства взаємного страхування.

На підставі проведеного аналізу літературних джерел нами виявлено, що така класифікація потребує уточнення в частині поділу страхових договорів за їх тривалістю: короткострокові та довгострокові.

Але набагато важливіше, виходячи із сучасних реалій та Міжнародних стандартів фінансової звітності, виокремити у складі страхування життя такі підвиди:

- інвестиційне страхування (з умовою дискреційної участі або без неї);
- безінвестиційне страхування.

Наявність специфічної термінології у галузі страхування зумовила потребу узагальнення й уточнення ряду термінів, що стосуються майнового страхування. У табл. 1.1 наведено перелік понять, що стосуються правовідносин при страхуванні майна.

Узагальнюючи проведені дослідження варто зауважити, що теоретико-методологічні підходи до визначення сутності категорії страхування пов'язані, в першу чергу, з розумінням того, що у виробничому процесі ймовірні порушення його нормального ходу через природні, економічні й інші чинники. Якщо порушення у виробничому процесі не компенсувати, то існує загроза припинення виробництва. У зв'язку з цим ключова сутність і головна мета страхування полягає в максимальному захисті безперебійного виробничого циклу, матеріальних інтересів його учасників від дії чинників, що викликають знищення.

Узагальнення термінології у галузі майнового страхування

Договір страхування	Договір між страхувальником і страховиком, відповідно до умов якого страховик зобов'язується виплатити страхувальникові або вигодонабувачу певну грошову суму при настанні передбаченого договором страхового випадку замість сплаченої страхувальником страхової премії
Страховий поліс	Іменний документ, що підтверджує укладення договору страхування і видається страховиком страхувальникові (застрахованому) після укладення договору і внесення страхової премії
Страховий ризик	Подія, настання якої не визначене в часі і в просторі, не залежна від волевиявлення сторін, небезпечна і створююча внаслідок цього стимул для страхування; це той ризик, який може бути оцінений із точки зору вірогідності настання страхового випадку і розмірів можливого збитку
Страховальник	Юридична особа або дієздатна фізична особа, що уклала зі страховиком договір страхування або що є страхувальником в силу закону
Страховик	Юридична особа (страхова компанія), що має ліцензію на здійснення страхової діяльності, що переймає на себе за договором страхування за певну винагороду (страхова премія) зобов'язання відшкодувати страхувальникові або іншій особі, на користь якої укладено договір страхування, збитки, що виникли в результаті настання страхових випадків, обумовлених у договорі
Страховий випадок	Подія, передбачена договором страхування або законом, із настанням якої виникає обов'язок страховика зробити страхову виплату страхувальникові, застрахованій особі, вигодонабувачу чи іншим третім особам
Страхова премія	Плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику відповідно до договору страхування або закону. Страхова премія визначається як відношення страхової суми на брутто-ставку страхового тарифу і з урахуванням поправочних коефіцієнтів
Страховий тариф	Плата страхової премії з одиниці страхової суми з урахуванням об'єму страхування і характеру страхового ризику. Встановлюється, як правило, у відсотках по відношенню до страхової суми
Страхова сума	Грошова сума, в межах якої страховик зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку. Страхова сума не повинна перевищувати страхової вартості об'єкта страхування
Страхове відшкодування	Грошова компенсація, що виплачується страхувальникові або вигодонабувачу при настанні страхового випадку із страхового фонду для покриття збитку в майновому страхуванні
Перестраховання	Система економічних страхових відносин між страховими організаціями (страховиками) з приводу укладених із страхувальниками договорів страхування.
Франшиза	частина збитків, що не компенсується страховиком відповідно до договору страхування (власна участь страхувальника в компенсації збитків)

Сказане повною мірою відноситься і до галузі сільського господарства, в якій господарські процеси тісно пов'язані з природними процесами та

життєдіяльністю рослин і тварин.

Визначаючи особливості застосування страхової термінології в сфері страхування майна сільськогосподарських підприємств, слід зазначити, що вони полягають у наявності специфічних предметів страхування, що притаманні виключно галузі аграрного виробництва.

Враховуючи зазначене, виникає необхідність у розробці окремих галузевих підходів до визначення складових предмета договору страхування. Зокрема, доцільно узагальнити дві його класифікаційні ознаки: специфічні (біологічні активи і сільськогосподарська продукція) та неспецифічні предмети страхування (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація груп предмета договору страхування майна у сільському господарстві

Така класифікація забезпечить формування відповідних методичних засад і надання практичних рекомендацій щодо введення ефективної системи сільськогосподарського страхування в Україні.

Огляд підходів до класифікації видів страхування дає змогу розкрити його економічну сутність та виокремити специфічні об'єкти обліку, що притаманні страховій діяльності. Саме огляд класифікаційних ознак і видів страхової діяльності дає можливість вирізнити істотні для галузі показники та характеристики.

У сфері фінансової страхової статистики широко використовується фінансова звітність суб'єктів такої діяльності. Національною комісією з державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг та Національним

банком України постійно здійснюється моделювання та прогнозування розвитку фінансового ринку України. Результати цього прогнозування слугують підставою тактичного коригування грошово-кредитної політики держави. Відповідно, постає необхідність дослідження як переліку та змісту показників фінансової звітності, що є підґрунтям такої статистики, так і їхнього кількісного значення в масштабах фінансового ринку країни.

Під час формування вибірки аналізу стану страхового ринку було використано дані фінансової звітності страховиків України. Проте деякі суттєві показники не знайшли в ній відображення. Тож з метою представлення досконалого дослідження довелося застосовувати додаткові дані, зокрема для оцінки обсягів договорів страхування.

Особливості страхової діяльності зумовлені пріоритетністю захисту інтересів споживачів страхових послуг та принципами їх реалізації. У 2000 році Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю (ІЛТ5) (створена у 1994 році), що об'єднує близько 180 країн, розробила «Міжнародні принципи здійснення страхових операцій». Ухвалення цього документа мало на меті забезпечення кращого контролю за галуззю страхування як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках; створення ефективно і стабільно функціонуючих ринків для захисту страхувальників та їхніх інтересів; об'єднання зусиль усіх членів з метою розроблення стандартів нагляду тощо [42].

Виходячи з принципів, представлених у цьому документі та вимог чинного законодавства щодо захисту прав споживачів страхових послуг, слід виділити ряд особливостей, які властиві саме страховій діяльності:

- перестраховання ризиків: частку ризиків, прийнятих у страхування, страховик передає у перестраховання, таким чином захищаючи споживача від власної неплатоспроможності за договорами страхування;
- страховий тариф: обсяги страхових внесків повинні покривати витрати страховика на власне утримання, забезпечення діяльності та отримання інвестиційного доходу. Страховий тариф - ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування [35];

- страхова сума: обсяг ризиків, переданих у перестраховання, обмежується сумою, узгодженою сторонами, але не вищою за вартість предмета страхування;

- страхові резерви: за рахунок страхових премій формуються спеціальні резерви - математичні (для страховиків, що здійснюють страхування життя, так зване «е-страхування») або технічні (для страховиків, що здійснюють види страхування інші, ніж страхування життя). Такі резерви підлягають інвестиційному розміщенню та виступають гарантією виконання страховиком своїх зобов'язань при настанні страхових випадків;

- викупна сума: за умови дострокового розірвання договору страхування життя страхувальник отримує грошову компенсацію, що включатиме не лише сплачені страхові премії, а й частку доходу від розміщення математичних резервів. Методика розрахунку таких сум виконується актуарієм та проходить експертизу в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ризиків фінансових послуг з метою підвищення рівня довіри до страхування та захисту інтересів споживачів таких послуг;

- інвестиційне страхування: договори страхування життя можуть мати компонент депозиту з умовою дискреційної участі або без неї, що підлягає розділенню. Тобто, за умови укладання довгострокового договору страхування життя страхувальник може отримати не лише викупну суму, а й частку доходу від розміщення математичних резервів та гарантований елемент.

Перелік виокремлених особливостей не є вичерпним, проте саме такі специфічні процедури та методи захисту інтересів споживачів зумовлюють виникнення специфічних об'єктів обліку та їхню оцінку. До цих об'єктів слід віднести:

- страхові резерви;
- частку перестраховиків у страхових преміях та виплатах;
- доходи страхових компаній, що поділяють на доходи від основної діяльності (надання страхових послуг) та від розміщення страхових резервів;

- гарантійний фонд страховика, що складається з резервного або додаткового капіталу та нерозподіленого прибутку;
- компонент депозиту за договорами страхування життя;
- бонуси за договорами страхування життя, що нараховуються за його компонентом депозиту;
- зобов'язання страховиків у частині оцінки, перевірки адекватності та визнання в їхньому складі викупних сум та гарантованих елементів й умов дискреційної участі на підставі актуальних розрахунків;
- акційні витрати;
- активи страховика у частині їхньої оцінки, що за вимогами Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку не можуть включати суми, які в перспективі будуть виплачені страхувальникам, а також мати достатній рівень ліквідності;
- розрахунки зі страховими та перестрахованими посередниками.

Отже, особливості здійснення страхової діяльності та захисту інтересів страхувальників зумовлюють цілий комплекс специфічних об'єктів обліку.

Страхові послуги в Україні надаються фінансовими установами, що відповідають спеціальному комплексу вимог щодо організаційно-правової форми та обсягу капіталу, іншим особливостям, зареєстровані Уповноваженим органом та мають ліцензію на здійснення страхової діяльності. Такі фінансові установи повинні мати достатній рівень платоспроможності й ліквідності, щоб забезпечити виплату страхових відшкодувань. З метою забезпечення достатньої фінансової стійкості страховиків Законом України «Про страхування» визначено ряд специфічних вимог до страховика ще на етапі його створення:

1. Страховики створюються у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств із додатковою відповідальністю. Розглянемо кожну з цих форм. Акціонерне товариство передбачає формування капіталу за рахунок продажу (капіталізації) його акцій, що дозволяє акумулювати значний обсяг коштів, які слугуватимуть гарантією платоспроможності. Окрім того, управління товариствами, що створені в такій

формі, здійснюється зазвичай висококваліфікованими найманими менеджерами, рішення яких підлягають схваленню загальними зборами акціонерів, що забезпечує ефективність такої моделі. Інші види запропонованих товариств не можуть виступати емітентами акцій, а отже, є незручними для залучення великого капіталу. Слід зазначити, що визначені форми господарювання забезпечують високий рівень гарантування виплати зобов'язань. Утім у формі товариства з обмеженою відповідальністю страховик не може бути створений, адже його власники не несуть відповідальності за зобов'язаннями компанії власним майном. Звичайно, така норма поширюється і на акціонерні товариства, проте процедури їхнього банкрутства та ліквідації забезпечують гарантію виплат;

2. Обсяг статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, - 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом України. Такі розміри капіталу забезпечують капіталізацію страховиків та обмежують доступ на ринок дрібних та ненадійних страховиків, що не здатні гарантувати страхових виплат;

3. Статутний капітал страховиків може бути сплачений або в грошовій формі, або частково (до 25 %) державними цінними паперами. Такий склад капіталу зумовлює достатність ліквідності активів страховика та дозволяє гарантувати здійснення страхових виплат;

4. Часткове обмеження діяльності страховиків-нерезидентів з метою формування власного капіталізованого страхового ринку.

Основним джерелом інформації для оцінки фінансово-майнового стану страховика, його платоспроможності та ліквідності є показники фінансової звітності. Саме за її даними проводиться оцінка перспективності та надійності страхової компанії. Слід зазначити, що страховики формують цілий комплекс звітності на підставі даних бухгалтерського обліку, що включає в себе й окреслені вище показники. При цьому існуюча система бухгалтерського обліку не передбачає формування таких показників у необхідному розрізі. Усі

специфічні (унікальні й притаманні лише страховій сфері) об'єкти обліку включаються до складу показників, які властиві реальному, а не фінансовому сектору економіки. Отже, на підставі проведеного дослідження сутності страхової діяльності, показників розвитку страхового ринку вдалося окреслити спеціалізовані об'єкти обліку, що після завершення облікового процесу дозволять розкрити суттєві показники оцінки ефективності та перспективності страхової діяльності.

Зарубіжний досвід сільськогосподарського страхування більшості країн свідчить, що тарифи по аграрному страхуванню є високими і вимагають державних субсидій для зниження вартості послуг. Так, у США середня ставка страхової премії становить 9%, у Канаді – 7–9% залежно від провінції, в Іспанії – приблизно на тому ж рівні. В Італії ставки премій істотно відрізняються по регіонах і культурах: від 9–15% на страхування фруктів і винограду до 25% через частий град і весняні заморозки. У Росії середні ставки зафіксовані на рівні 5–6% по польових культурах, дещо вище – по багаторічних насадженнях, овочах і технічних культурах (табл.1.2).

Загалом, страхування в закордонних країнах є частиною міжнародного страхового ринку. Як важливий сектор національних економік воно забезпечує перерозподіл 8–12% валового національного продукту. Кошти, що акумулюються через страхування, служать джерелом великих інвестицій.

Таблиця 1.2

Середні рівні страхових премій у галузі аграрного страхування різних країн

Країна	Середня ставка страхової премії в сільському господарстві, %
США	9
Канада	7-9
Італія	9-25
Іспанія	7-9
Росія	5-6
Україна	4,5-7
Молдова	11-15
Індія	2,5-4

Фінансові потоки страхових компаній значною мірою орієнтовані на обслуговування державного внутрішнього боргу. Державне регулювання страхової діяльності за кордоном в основному спрямоване на контроль за фінансовою стороною роботи страхових компаній.

Узагальнюючи проведений аналіз, слід зазначити, що Україна має достатні ресурси й інфраструктуру для покращення існуючих і впровадження нових страхових продуктів для агросектора. Вітчизняне сільськогосподарське страхування потребує значного поліпшення, щоб стати дійсно ефективною та практичною системою для управління сільськогосподарськими ризиками. Вивчений досвід аграрного страхування інших країн свідчить, що страхування в Україні подібне до американської й іспанської систем, де приватні страхові компанії пропонують страхові продукти, які підтримуються та субсидуються урядом. Україна зараз не використовує більшості корисних інструментів, які впроваджені в інших країнах, включаючи стандартні страхові продукти, інформаційні й освітні заходи для виробників, розробку довгострокового плану розвитку, стандартизацію страхових процедур і поступовий розвиток страхової системи від простих страхових продуктів до складних програм. Уряд України може запровадити партнерську програму спільної діяльності з приватними страховими компаніями, де держава буде грати важливу й активну роль. Така програма може впроваджуватися через спеціальну агенцію (на зразок Агенції з управління ризиками в США, Агросегуро в Іспанії). Доцільно оцінити можливість створення перестрахового катастрофічного фонду з метою забезпечення роботи страховиків з об'ємними катастрофічними ризиками. На окрему увагу заслуговує питання доцільності розробки нових страхових продуктів (погодне індексне страхування і погодні деривативи), які зараз стають популярними серед міжнародної спільноти страховиків через їх об'єктивність і просту структуру.

1.2. Поняття та склад звітності страхових компаній

Як суб'єкти небанківського сектору ринку фінансових установ страхові компанії України є підприємствами, що надають певний набір фінансових послуг і належать до невиробничої сфери. Природа капіталу страхових компаній є спекулятивною, оскільки основна формула руху капіталу як самовідтворюваного ресурсу в політекономії «Г - Г - Т'» у цьому випадку не діє. Для фінансових установ вона матиме вигляд «Г - Г'». Тобто, надавши послугу зі страхування, суб'єкт страхової діяльності, минаючи стадію виробництва, отримує дохід. Такий дохід для страховика, по суті, є винагородою за приймання на себе ризиків, пов'язаних із володінням чи використанням майна та інтересів фізичних і юридичних осіб. Для захисту інтересів власників та страхувальників від випадків нездатності страховика виконати свої зобов'язання з відшкодування зазнаних збитків (реалізованих ризиків, що прийняті під власну відповідальність) покликані операції страхування. Тобто один страховик (перестраховик) бере на себе частину прийнятих іншим страховиком ризиків за грошову винагороду, що є часткою винагороди, отриманої першим страховиком. Таким чином, відбувається перерозподіл доходів відповідно до частки прийнятих ризиків.

Страхові компанії України, як й інші суб'єкти господарювання, відповідно до чинного законодавства [68, ст.2.п.1] зобов'язані вести бухгалтерський облік та формувати звітність. Як відомо, бухгалтерський облік - це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [68, ст.1.аб.3].

Головним способом узагальнення, подання та передачі інформації є складання звітності на підставі даних бухгалтерського обліку. Таку звітність доцільно назвати бухгалтерською. Звітність складається на підставі різноманітних даних та в різному вигляді. У сучасній економічній літературі визначенню понять фінансової та бухгалтерської звітності приділено значну

увагу, проте відсутній єдиний методологічний підхід. Досить часто науковці ототожнюють ці поняття. Можливо, це викликано певними стилістичними особливостями викладення тексту Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Наприклад, у статті 1 наведено трактування понять бухгалтерський облік та фінансова звітність; у статті 3 ці поняття вжито поряд: «метою ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності є ....» тощо. Проте, на нашу думку, виходячи з вимог того ж чинного законодавства, таке зрівняння понять є некоректним. У цілому ж, поняття бухгалтерської звітності є значно ширшим за фінансову. Окрім фінансової звітності, на підставі даних бухгалтерського обліку складається також звітність податкова, спеціалізована тощо, а з використанням облікових даних - кадрова, внутрішня, зі соціального страхування тощо.

Таким чином, поняття бухгалтерської звітності потребує детального розкриття (як окреме економічне визначення) та класифікації (як сукупність певних видів звітності).

Бухгалтерська звітність - це система показників, які сформовані на підставі узагальнених даних бухгалтерського обліку й відображають стан та рух певних його об'єктів. При цьому саме за такого підходу звітні форми та їх показники як компоненти можна назвати елементом методу бухгалтерського обліку. До речі деякими науковцями фінансова звітність розглядається як прийом бухгалтерського обліку, а іншими - як етап.

У сучасній економічній літературі існує чимало підходів до класифікації бухгалтерської звітності. Науковці обирають різні способи виділення видів бухгалтерської звітності та ознак її поділу за видами та типами. Тобто за класифікаційні ознаки беруть різноманітні характеристики.

На нашу думку, важливим аспектом класифікації бухгалтерської звітності є її цільове спрямування. Така ознака є дотичною до мети формування звітності та може бути визнана її підтипом у складі зовнішньої звітності. До цих видів бухгалтерської звітності слід віднести: податкову звітність, фінансову, статистичну, спеціальну звітність та звітність для органів соціального

страхування населення.

Отже, для цілей подальшого дослідження, передусім, необхідно з усієї сукупності звітів страхової компанії виокремити саме ті, що ґрунтуються виключно або частково на даних бухгалтерського обліку. Виходячи із вищенаведених класифікаційних ознак, доцільно розглянути форми фінансової звітності страхових компаній України, звітних даних, податкової звітності, статистичної та звітності до органів соціального страхування.

Ураховуючи, що саме фінансова звітність та звітні дані страховиків ґрунтуються лише на даних бухгалтерського обліку, а звітність податкова, статистична та інша містить значну частку супутньої інформації (кадрової, управлінської тощо та може, на нашу думку, уважатися комбінованою звітністю за джерелами інформації), то саме двом першим видам звітності буде приділено найбільшу увагу.

Таким чином, до виключно бухгалтерської звітності страховиків нами віднесено фінансову звітність та звітні дані. Склад, зміст та призначення фінансової звітності затверджується Міністерством фінансів України, а звітних даних - уповноваженим органом [66, ст. 35-37].

Страхові компанії України повинні складати річну та проміжну фінансову звітність за міжнародними стандартами. На сьогодні на загальнодержавному рівні жодних методичних рекомендацій щодо складу такої звітності не затверджено, проте створено кілька проектів. За результатами 2017 року страховики подавали фінансову звітність у складі, що вимагається національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, але формування показників здійснювалося за вимогами Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. При цьому під впливом алгоритму розрахунку арифметичних показників, відбувається трансформація та модифікація кінцевих показників. Тож у пояснювальних записках до фінансової звітності бухгалтерам страхових компаній доводилося подавати

чимало структурно-логічних обґрунтувань наведених даних для гармонізації всього пакету звітності.

За підсумками 2016, 2017 років фінансова звітність про страхову діяльність подається суб'єктами господарювання виключно на підставі вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Слід зазначити, що окрім фінансової звітності страховикам доводиться обов'язково подавати звітні дані до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг. Така звітність призначена для розкриття специфічної інформації щодо обсягів та видів страхової діяльності. У міжнародній практиці страховики складають лише фінансову звітність. Проте, згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності, її структура не є жорстко регламентованою. Ці стандарти вимагають розкриття лише суттєвої інформації в необхідному обсязі. Таким чином, страховики мають змогу у фінансовій звітності розкривати не лише показники фінансово-майнового стану та результатів діяльності, а й специфічні дані щодо основної діяльності.

Завдяки застосуванню Міжнародних стандартів фінансової звітності страховик здатний задовольняти потреби різних користувачів за допомогою однієї форми звітності. Користувачами звітності страховика, згідно з чинним законодавством, є фізичні та юридичні особи, що потребують інформації про його діяльність для прийняття рішень [42].

У сучасній спеціалізованій літературі користувачів фінансової звітності прийнято поділяти на дві основні групи: внутрішніх та зовнішніх. До внутрішніх користувачів звітності страховика відносять власників та управлінський персонал, які мають необмежений доступ до інформації про стан страхової компанії та формують звітність для зовнішніх користувачів. У свою чергу зовнішні користувачі мають обмежений доступ до інформації про страховика. Зокрема, податкові органи використовують інформацію про страхову компанію із податкових декларацій, які подаються до них, та фінансової звітності, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг систематизує специфічно - статистичну звітність страховика та формує кварталні, річні огляди страхового ринку України.

Банківські установи, інвестори та страхувальники перед тим, як укласти домовленості зі страховиком, досліджують його фінансовий стан з фінансової звітності, яка є у вільному доступі.

Проте зустрічається й інший підхід до визначення кола користувачів звітності страховика. Їх поділяють також на дві групи: користувачі першого порядку і користувачі другого порядку. Користувачі першого порядку мають безпосередній інтерес щодо фінансових результатів та фінансового стану страховика, оскільки від нього залежить їхнє власне фінансове становище й доходи. До складу користувачів першого порядку належать: власники страхової компанії (засновники і акціонери), адміністрація страхової компанії, персонал страхової компанії, страхувальники, страхові посередники, перестраховики, банки, постачальники, інвестори, кредитори, державні органи (державні наглядові органи у сфері страхування, державна податкова адміністрація, органи державної статистики тощо) [35].

Звітність страхових компаній повинна забезпечувати всі групи користувачів необхідною їм інформацією. Проте кожна з цих груп має власні потреби щодо складу інформації.

Фінансова звітність має забезпечувати користувачів першого порядку необхідною інформацією, яка б допомагала їм приймати рішення стосовно [63]:

- придбання, продажу та володіння цінними паперами страховика та участі в капіталі страхової компанії (засновники, акціонери, інвестори, держава тощо);

- оцінки якості управління страховою компанією (засновники, акціонери, інвестори, адміністрація, персонал, наглядові органи у сфері страхування, перестраховики);

- оцінки здатності страховика своєчасно виконувати свої зобов'язання (страхувальники, страхові посередники, перестраховики, цеденти, державні наглядові органи у сфері страхування, постачальники, адміністрація, персонал, податкові органи);

- забезпеченості зобов'язань страховика (страхувальники, страхові

брокери, цеденти, перестраховики, банки, кредитори, державні наглядові органи у сфері страхування);

- визначення суми дивідендів, які підлягають розділенню (засновники, акціонери, адміністрація, персонал, державні наглядові органи, страхувальники за договорами страхування життя);

- регулювання діяльності підприємства (адміністрація, засновники, акціонери, державні наглядові органи тощо);

- укладання договорів страхування (страхувальники, страхові посередники);

- укладання договорів перестраховування (перестраховики, цеденти).

Крім користувачів першого порядку, матеріали фінансової звітності страховиків цікавлять користувачів другого порядку, до яких належать: громадські об'єднання страховиків (наприклад Ліга страхових організацій України), консультативні та рейтингові агенції, науковці, юристи, мас-медіа, широка громадськість. Користувачі другого порядку не є безпосередньо зацікавленими в діяльності страховика, але вони можуть представляти та захищати інтереси користувачів першого порядку [27]. Задовольнити інтереси зазначених груп користувачів інформації стосовно діяльності страховика здатна лише доцільна й вичерпна фінансова звітність. При цьому зрозуміло, що така звітність має бути досить різноплановою і якомога докладнішою [3].

Отже, стає можливим лаконічно сформулювати низку загальних вимог користувачів до фінансової звітності страховика:

- суттєвість (важливість) поданої інформації;
- порівнюваність показників звітності (у періоді та в галузі);
- зрозумілість форм, корисність їхньої структури;
- достовірність, точність та своєчасність поданої інформації.

При цьому, якщо вітчизняне законодавство приділяє більше уваги підготовці звітності, то Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та Концептуальна основа фінансової звітності більш детально розкриває саме якісні характеристики фінансової звітності.

Таким чином, ані принципи підготовки фінансової звітності, ані якісні вимоги до неї, викладені у порівнюваних вище документах, не суперечать одне одному, але, можливо, потребують додаткової компіляції.

Результатом проведеного аналізу сутності поняття, класифікації, принципів та якісних характеристик фінансової звітності, а також потреб її користувачів має стати пошук оптимального її складу та змісту. Проте, окрім різного складу показників, що необхідні тим чи іншим користувачам, впливає потреба в різноманітному кількісному та якісному складі форм звітності. Але такий підхід призводить до збільшення їхньої кількості. Тож очевидною стає необхідність пошуку оптимальної, розгорнутої, проте єдиної сукупності форм звітності страховика.

У Міжнародних стандартах з бухгалтерського обліку підкреслюється, що фінансові звіти мають бути зрозумілими без додаткових пояснень. Якісними ознаками показників фінансової звітності є їхня практичність та надійність. Практичність показника означає, по-суті, його суттєвість для користувача, здатність впливати на рішення. Надійність показника включає в себе не лише його достовірність, а й повноту кінцевої кількісної оцінки віддзеркаленого параметра.

Зміст форм фінансової звітності про страхову діяльність підлягає суворому контролю. Згідно з вимогами чинного законодавства страховики зобов'язані створювати службу внутрішнього аудиту, а повнота й достовірність показників звітності має бути підтверджена аудиторським висновком. З огляду на те, що страхова діяльність та фінансова звітність суб'єктів її здійснення має ряд особливостей, методика її аудиту теж є специфічною.

Фінансовий ринок - це складова фінансової системи держави; ринок, на якому акумулюється та перерозподіляється значна частина грошових ресурсів. Лєвова частка небанківського сектору фінансового ринку належить страховим компаніям (страховикам). Страхові, а особливо резервні, фонди відіграють специфічну роль у фінансовій системі: основним їх призначенням є покриття витрат, що виникли з непередбачених або малоймовірних причин. Такі фонди

створюються за рахунок страхових внесків і перебувають у розпорядженні страховиків. Акумуляування страхових і резервних фондів - фінансових ресурсів - дає можливість нівелювати витрати економіки та окремих фізичних чи юридичних осіб (страхувальників), пов'язані з різноманітними природними, техногенними або іншими причинами. Резерви страхових компаній також виступають як потужний інвестиційний та кредитний ресурс в економіці до настання страхового випадку. Таким чином, на страховому ринку переплітаються інтереси різних учасників, а саме: страховиків, страхувальників і держави. Ураховуючи, що виникнення суперечностей на страховому ринку України є ситуацією типовою, для забезпечення стабільності його функціонування необхідна наявність державного регулювання та нагляду, яке б урівнювало інтереси всіх учасників. Головна мета державного регулювання ринку фінансових послуг - захист інтересів споживача фінансових послуг, який одночасно є його головним інвестором. Страховий ринок України - динамічний і мінливий. У зв'язку зі стрімким розвитком сучасних технологій у процесі суспільного відтворення виникають усе нові й нові ризики, страхування яких одразу намагаються пропонувати вітчизняні компанії. Крім того, фінансові інструменти, якими постійно оперують страховики, також трансформуються відповідно до сучасних ринкових вимог. Відповідно, і державне регулювання страхових відносин постійно розвивається.

Державне регулювання страхового ринку здійснюється шляхом:

- прийняття законодавчих актів з питань діяльності страховиків, перестраховиків та страхових посередників, їхніх прав та обов'язків;
- ліцензування страхової діяльності та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- контролю за повнотою та достовірністю інформації, що надається учасниками страхового ринку.

Контроль та нагляд за платоспроможністю й фінансовою стійкістю страховиків здійснюється з метою захисту інтересів страхувальників та перестраховальників. Основним джерелом інформації для такого контролю є

дані фінансової та спеціальної звітності компаній. Ураховуючи, що система бухгалтерського обліку та звітності в Україні постійно реформується та адаптується відповідно до міжнародних вимог, особливої актуальності набуває ретроспективний огляд системи нормативно-правового забезпечення звітності страхових компаній та виявлення найбільш перспективних напрямів її розвитку. Такий аналіз уможливує виявлення основних етапів розвитку державного регулювання фінансової звітності страхових компаній та формування пропозицій щодо його подальшого раціонального розвитку.

Державне регулювання системи звітності страхових компаній здійснюється на законодавчому та виконавчому рівнях. Відповідно до Конституції України вищим органом у системі органів законодавчої влади є Верховна Рада України, а в системі виконавчої - Кабінет Міністрів України, який спрямовує й координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади. Відповідно до Указу Президента від 8 квітня 2011 р. № 446 «Про Положення про Міністерство фінансів України» Міністерство фінансів України (далі - Мінфін України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується Кабінетом Міністрів України. Мінфін України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової, митної політики, політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, випуску й проведення лотерей, організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їхнього обігу та обліку, у сфері запобігання й протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Слід зазначити, що на початковій стадії формування фінансового ринку в Україні саме Міністерство фінансів відіграло ключову роль, оскільки в період

з 1991 по 1995 рік воно було головним і єдиним регулятором збоку держави, що здійснював роботу зі створення фінансового ринку, реалізовував функцію контролю за випуском й обігом цінних паперів, вів загальний реєстр випуску цінних паперів в Україні, видавав дозвіл на здійснення діяльності щодо випуску й обігу цінних паперів; організовував виготовлення цінних паперів і документів суворого обліку, затверджував нормативно-технічну документацію з цих питань; брав участь у роботі керівних органів фондових бірж і здійснював контроль за додержанням положень статуту та правил фондової біржі [1].

Лише з 1995 року, після того, як було прийнято Указ Президента України «Про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку», ця Комісія була визначена центральним органом державної виконавчої влади, який забезпечує реалізацію єдиної державної політики щодо цінних паперів і функціонування фондового ринку в Україні та координації діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у цій сфері [1].

Проте у 1997 році було прийнято зміни до Указу Президента України «Про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку», якими зазначено, що Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, підпорядкованим Президентові України і підзвітним Верховній Раді України. Фактично на Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку покладено функції регулювання ринку капіталу та ринку похідних фінансових інструментів.

Система нормативно-правового регулювання складу, змістового наповнення, порядку формування та подання фінансової звітності страхових компаній України постійно розвивалася. Ще 28 жовтня 1998 року постановою № 1706 Кабінету Міністрів України затверджено Програму реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів. Саме принципи, викладені в цій програмі, стали основою сучасної системи вітчизняного бухгалтерського обліку та значної кількості законів і підзаконних актів. Проте система ринкових відносин не стоїть на місці. Відповідно, і

міжнародні стандарти змінюються. В умовах інформаційного суспільства з'являються нові специфічні об'єкти обліку, виникають нові потреби в інвесторів та споживачів тощо. Система обліку та звітності також постійно реформується та вдосконалюється. Ринок фінансових послуг є одним із найбільш динамічних в Україні, а страхові компанії, на рівні з банками, - його провідними учасниками.

Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від № 1629 від 18 березня 2004 року визначена обов'язковість безпосереднього застосування підприємствами, цінні папери яких обертаються на регульованих фондових ринках (перебувають у лістингу), Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Вищезазначеним законом законодавство України про бухгалтерський облік віднесено до пріоритетних сфер адаптації. Момент прийняття цього Закону доцільно вважати початком третього (сучасного) етапу розвитку системи нормативно-правового забезпечення фінансової звітності страхових компаній, оскільки саме в ньому застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності деякими страховиками України визнається обов'язковим.

Відповідно до Закону України «Про страхування» страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю. Отже, частина страховиків діє у формі публічних акціонерних товариств. А згідно із Законом України «Про акціонерні товариства» № 514-УІ від 17.09.2008 публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишитися в біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі. Тут слід ураховувати фондові біржі й регулюючі органи, які зобов'язують або дозволяють компаніям надавати консолідовану звітність відповідно до МСФЗ (серед них практично всі провідні біржі світу: Нью-йоркська фондова біржа, NASDAQ, Лондонська, Токійська і Франкфуртська біржі - усього близько 70 фондових бірж із 50 країн світу). Наднаціональні організації, наприклад, Європейський Союз заявив про введення МСФЗ з 2005 року для компаній, акції

яких котируються на міжнародних фондових ринках; деякі організації використовують МСФЗ під час складання власної звітності (Міжнародна організація комісій з цінних паперів, Міжнародний Олімпійський комітет, ОЕСР та багато інших). До того ж багато фінансових інститутів (Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Світовий банк тощо) вже зараз здійснюють кредитування тільки за умов надання звітності, складеної відповідно до МСФЗ, вимагаючи подавати ЄБРР засвідчену аудитором річну фінансову звітність, підготовлену відповідно до МСФЗ; підтримувати певний рівень фінансових коефіцієнтів, розрахованих з використанням даних МСФЗ; забезпечувати адекватну роботу систем обліку витрат, бухгалтерського обліку та управління інформацією, що достовірно й точно відображає фінансовий стан компанії та результати її діяльності.

У результаті доповнення змісту нормативно-правового регулювання звітності страховиків запропонованими дефініціями стане можливим розмежувати специфічні поняття в галузі страхування, спеціалізовані об'єкти обліку та уникнути правових колізій.

Виходячи із аналізу складу та структури фінансової звітності, можна стверджувати, що окрім затвердженого переліку форм страховики не мають жодних інших вимог чи рекомендацій щодо неї. Тобто постає необхідність розробки рекомендованих (оскільки їх обов'язковість МСФЗ не передбачається) форм звітності, що враховуватимуть усі суттєві аспекти діяльності страхової компанії. Викласти ці форми доцільно у вигляді методичних рекомендацій уповноваженого органу (Нацкомфінпослуг) або як розділ національного стандарту з обліку в страхових компаніях.

Слід зазначити, що необхідність ухвалення такого стандарту Департаментом фіскальної, митної політики та методології бухгалтерського обліку Міністерства фінансів України постала досить давно, адже існуючий План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій, підприємств і організацій та П(с)БО не задовольняють вимоги страховиків в аспектах повноти та достовірності відображення

господарських операцій. Страхова діяльність досить специфічна. Вона належить до невиробничої сфери, носить спекулятивний характер та не створює нової вартості. Відповідно, для відображення господарських операцій страхової компанії на рахунках обліку необхідна їхня суттєва деталізація відповідно до специфічних потреб (стосовно доходів, витрат, математичних і технічних резервів, страхового відшкодування, специфічних фінансових інструментів, розрахунків з перестраховання та нерезидентами). Залишки за синтетичними рахунками є підставою для формування показників фінансової звітності, тож у контексті переходу страховиків до Міжнародних стандартів фінансової звітності розробка рекомендованого робочого плану рахунків страховика стане абсолютно доречною. Окрім того, на підставі нових субрахунків доцільно було б сформувати типові схеми відображення специфічних операцій страхової компанії на рахунках обліку з метою уникнення правових чи фінансових колізій або порушень.

Відповідно, МСФЗ 4 «Страхові контракти» [42] зазнав фундаментального перегляду. Змінено структуру стандарту, переглянуто підходи до розкриття та визначення суттєвості інформації страховиками. Ураховуючи, що всі страхові компанії України з 1 січня 2013 року складають фінансову звітність за міжнародними стандартами, їхній аналіз та порівняння з вітчизняними набувають особливої актуальності.

Категорійний апарат будь-якої сфери є не лише підґрунтям теоретичних положень, а й ключовим елементом функціонування об'єкта, особливо в бухгалтерському обліку. Адже неправильне розуміння певних дефініцій у галузі страхування спричинює помилкове відображення об'єктів в обліку, викривлення показників фінансової звітності, виникнення правових колізій тощо. Отже, на підставі аналізу існуючого понятійного апарату бухгалтерського обліку в галузі страхування в Україні можливо виокремити сучасні об'єкти обліку страхових компаній, виявити категорії, що потребують імплементації у вітчизняне законодавство та такі, що варто використовувати саме в українській редакції.

Радою з МСФЗ шляхом унесення змін до МСФЗ 4 створено комплексний стандарт, що змінює порядок обліку в страховика та інших компаніях, які емітують договори, що містять елемент страхового ризику (тобто ризику відповідальності перед застрахованою особою в разі настання страхового випадку). Цей стандарт є результатом спільного проекту Ради з МСФЗ і Ради зі стандартів фінансового обліку (США) у сфері розробки єдиного уніфікованого стандарту зі страхування. Віднині договори на надання послуг за фіксовану винагороду, за якими обсяг послуг залежить від події, виникнення якої не визначено (наприклад, договір на обслуговування, за яким постачальник послуг зобов'язується ремонтувати певне обладнання в разі його пошкодження), не входять до сфери застосування МСФЗ 4. У стандарті не розглядаються питання, пов'язані з порядком обліку, що здійснюється власниками поліса (відмінного від поліса перестраховування), які укладають договори страхування. Будь-який первинний збиток за договором негайно відображається у складі прибутку чи збитку звітного періоду. Таким чином, залишкова маржа усуває будь-який первинний прибуток за договором. Згодом він не переоцінюється, але систематично відновлюється протягом періоду страхового покриття.

В основу визначення прибутків і збитків за договором покладено модель вимірювання. Емітенти не визнають премії у складі виручки (за винятком випадків, коли застосовується короткостроковий спрощений підхід), а демонструють їх окремо як гарантовану маржу в звіті про прибутки та збитки як окрему статтю з такою ж назвою (що включає зміни в поправці на ризик і залишковій маржі) та як зміни в розрахунках і фактичних даних. Додаткове розкриття інформації стосується премій та позовів. Такі зміни спричиняють збільшення мінливості показників звіту про прибутки і збитки.

Категоріальний апарат безпосередньо МСФЗ 4 значно скорочено в порівнянні з попередньою його редакцією шляхом виключення тих дефініцій, що наведені в інших МСФЗ та МСБО.

Окрім того, міжнародними стандартами не розкрито такі поняття, як страхова сума, страхове відшкодування, страховий платіж (внесок, премія),

страховий тариф, франшиза, перестраховання, викупна сума, страхові резерви, фонд страхових гарантій. Але саме ці категорії є ключовими в поточному обліку страхової компанії. Терміни «аварійний сертифікат», «аварійні комісари», «правила страхування» не несуть значного облікового навантаження у своєму змісті. Вони можуть бути використані в ході розробки національних облікових стандартів для роз'яснення процедури виникнення зобов'язань і процесу документування страхових операцій. Термін «викупна сума», наведений у Законі України «Про страхування», є обов'язковим для формування методики обліку в страхових компаніях. Його тлумачення, на нашу думку, задовольняє вимоги бухгалтерського обліку. Визначення «умови забезпечення платоспроможності», «гарантійний фонд страхування», «вільні резерви», «математичні резерви», «страхові резерви», «фонди страхових гарантій» є обов'язковими елементами системи бухгалтерського обліку у страховика, оскільки формування в них резервів також є обов'язковим, а як облікова процедура - громіздким і специфічним. Отже, чітке визначення цих понять і детальний опис процедури формування, використання й обліку резервів страховиків має стати обов'язковим елементом національних рекомендацій чи стандартів обліку у страхових компаніях. Поняття «умова дискреційної участі», «гарантовані виплати», «гарантований елемент» також мають бути внесені до рекомендацій з обліку у страховиків й описані відповідно до українського законодавства. Процедура обліку операцій, пов'язаних з дискреційною участю у фінансових інструментах або у страхових договорах, має бути чітко виписана й відповідати вимогам МСФЗ 4 «Страхові контракти», особливо враховуючи необхідність страховиків в інвестиціях.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу понятійного апарату сфери бухгалтерського обліку в страхуванні можна стверджувати, що понятійний апарат нашого законодавства є значно ширшим від запропонованого МСФЗ. Вітчизняні нормативно-правові акти конкретизують практично всі необхідні об'єкти обліку в страхових компаніях, але не в повному обсязі відповідають сучасним світовим ринковим умовам. Так, певні об'єкти, що давно й успішно

відображаються в обліку в країнах Європи і США, в Україні навіть не конкретизовано. Тобто понятійний апарат потребує істотного осучаснення. Відмовлятися від існуючих переваг українського законодавства та сліпо копіювати МСФЗ було б недоречним.

Починаючи з 1 січня 2012 року всі страхові компанії в обов'язковому порядку складають фінансову звітність за міжнародними стандартами. З метою роз'яснення процедури першого застосування МСФЗ страховиками України спільним листом Національного Банку України, Міністерства фінансів та Державного комітету статистики від 07.12.2011 «Про застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності» (далі - спільний лист) визначено: порядок застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності; особливості складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності за МСФЗ у перші звітні періоди; порядок обрання дати переходу на МСФЗ; об'єкти порівняльних даних для трансформації звітності у відповідності до вимог МСФЗ; порядок розкриття інформації про вплив переходу на МСФЗ на його фінансовий стан, фінансовий результат (сукупні доходи) і грошові потоки. Відповідно до вимог спільного листа, підприємства, у порядку, установленому Кабінетом Міністрів України, інформують спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі статистики про складання ними фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами.

Слід зазначити, що спільний лист на сьогодні залишається єдиним чинним нормативно-правовим актом, який надає пояснення механізму переходу до МСФЗ.

Існує два основні способи підготовки звітності за міжнародними стандартами: 1) трансформація даних українського обліку відповідно до МСФЗ; 2) паралельне ведення бухгалтерського обліку за національними й міжнародними стандартами.

Трансформація є «перекладом» української фінансової звітності на міжнародну шляхом коригування окремих показників (способи отримання яких

за національними стандартами відрізняються від МСФЗ). Зазвичай, за умови застосування цього способу підприємства несуть менші матеріальні і тимчасові витрати. Часто він також розглядається як тимчасовий захід під час переходу на паралельний облік за міжнародними стандартами.

Паралельне ведення обліку за міжнародними стандартами полягає у відображенні в обліку за МСФЗ кожної господарської операції. Для великих підприємств це технічно неможливо без упровадження дорогої системи автоматизації. Складні інтегровані системи обліку висувають істотні вимоги до формалізації й уніфікації бізнес-процесів на підприємстві, що також спричиняє перебудову самої системи бухгалтерського обліку.

Вибір способу складання звітності за МСФЗ, зазвичай, обумовлений передбачуваними витратами й метою впровадження міжнародних стандартів в компанії. Чим ширше керівництво збирається використовувати інформацію, підготовлену на підставі МСФЗ (наприклад, для цілей управлінського обліку і бюджетування), тим частіше компанії вибирають паралельне ведення обліку. Такий спосіб, на нашу думку, ефективніший, оскільки дозволяє компанії будувати систему внутрішньої звітності на тих самих принципах, що й зовнішню.

Згідно з даними методичних рекомендацій, страховим компаніям України з метою уникнення правових колізій необхідно привести у відповідність до вимог Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» власну облікову політику шляхом редагування Наказу про облікову політику компанії. Метою таких змін є приведення у відповідність методик оцінки активів, зобов'язань та власного капіталу страховика до міжнародних вимог. Слід зазначити, що згідно з вимогами МСФЗ 4, зобов'язаннями страховика додатково визнаються: суми можливих бонусних нарахувань страховику; суми можливого відшкодування за окремими видами договорів; компонент депозиту за інвестиційними та позиттєвими договорами страхування; прогнозовані суми можливих майбутніх нарахувань за вбудованими похідними інструментами тощо. Підприємство

розкриває інформацію про вплив переходу на МСФЗ на його фінансовий стан, фінансовий результат (сукупні доходи) і грошові потоки, як того вимагає МСФЗ 1. Відповідно до вищеназваного спільного листа відмінності, які виникають унаслідок застосування вимог МСФЗ до операцій та подій під час складання балансу на дату переходу на МСФЗ, відображаються у складі нерозподіленого прибутку (збитку) або інших складових власного капіталу. Тобто, крім визнаних нових елементів зобов'язань, слід очікувати додаткового зниження сум нерозподіленого прибутку у складі власного капіталу страховиків України.

Перехід України до МСФЗ та МСБО є закономірним та довгоочікуваним процесом. На його шляху постає досить багато проблем як у регулюванні поточного, так і узагальнюючого обліку в страхових компаніях. Система синтетичних рахунків бухгалтерського обліку не дозволяє сформувати показники фінансової звітності за МСФЗ без додаткових затрат часу.

Переваги формування фінансової звітності страховиками за міжнародними стандартами очевидні. До основних з них слід віднести формування звітності для зовнішніх інвесторів і зарубіжних партнерів у стислі терміни, з високою точністю і з мінімальними витратами; звітність компанії легко перевіряють і підтверджують провідні світові аудитори; звітність за міжнародними стандартами дає змогу об'єктивно оцінювати фінансовий стан й ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення; компанія отримує міжнародну репутацію інноватора і серйозного партнера міжнародного рівня; мінімізація зростання витрат на введення МСФЗ. До того ж активізується інтерес закордонних перестраховиків до співпраці з вітчизняними страховиками. Також можна очікувати притоку іноземного капіталу на страховий ринок України, який і досі не здатний стабілізуватися після фінансової кризи. Звітність, складена за міжнародними стандартами, робить страхову компанію зрозумілою та відкритою для будь-якого закордонного співробітництва. Проте процес переходу до МСФЗ та МСБО потребує компетентної та серйозної організації. Звітність страховика, складена за вимогами МСБО, відображає

інформацію, яка раніше розкривалася у фінансові та спеціальній звітності (звітних даних) страхової компанії. Відповідно, постане необхідність розробки алгоритмів заповнення такої звітності не лише з методикою розрахунку показників за даним аналітичного обліку, а й з відображенням процесу їх формування за даними рахунків синтетичного обліку. Очевидно, виникає необхідність розробки рекомендованого робочого плану рахунків страхової компанії. На нашу думку, існуючий в Україні план рахунків обліку активів, капіталу та зобов'язань підприємств, організацій, установ цілком може задовольнити вимоги страховиків України за умови його деталізації шляхом відкриття субрахунків третього порядку та створення кількох нових спеціалізованих субрахунків.

Таким чином, з метою забезпечення повноти реалізації переваг постає необхідність створення дієвого механізму застосування МСФЗ, що включатиме затвердження методичних рекомендацій із застосування МСФЗ страховиками України з виправленням вищезазначених недоліків, розробку методичних рекомендацій з обліку в страхових компаніях, удосконалення (деталізацію) існуючої системи рахунків синтетичного обліку для страховиків, створення системи звітності, що поєднає необхідні й достатні показники фінансової звітності страховика.

1.3. Нормативно-правове регулювання майнового страхування сільськогосподарських підприємств

Стан розвитку сільського господарства визначає рівень продовольчої безпеки держави. Результати господарської діяльності в аграрному секторі більше, ніж у будь-якому іншому секторі економіки, залежать від погодних факторів і, відповідно, наражаються на ризики, що перебувають поза межами впливу на них господарюючих суб'єктів. Притаманні сільськогосподарському виробництву ризики є системними та здатними викликати значні збитки для

великої кількості сільгоспвиробників одночасно, що може призвести до великих втрат.

Саме тому страхування, як система мінімізації ризиків і комплекс механізмів держави та приватного сектора, є визначною складовою частиною ринкової інфраструктури й одним із базових чинників сталого розвитку галузі [48]. Враховуючи це, важливим елементом дисертаційного дослідження є узагальнення теоретичних засад страхування майна сільськогосподарських підприємств і надання пропозицій щодо вдосконалення його нормативно-правового забезпечення, необхідних для вдосконалення підходів до формування державної підтримки у цій сфері.

Досліджуючи тенденції розвитку сільського господарства, що у свою чергу визначають передумови розвитку страхування в аграрному секторі, слід погодитись із висновками щодо сучасного розвитку сільського господарства, більшості дослідників. Усі наукові позиції щодо проблеми зводяться до наступних тенденцій. В Україні результатом реформування сільського господарства є складний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, значне зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин, збитковість тваринницької галузі, а також зниження рівня життя в сільській місцевості.

Однією з причин цього є те, що на початку реформ в аграрному виробництві не були враховані можливі ризики реформування й їх вплив на результати діяльності сільгосппідприємств, не були напрацьовані адекватні інструменти та механізми їх мінімізації.

Причиною відсутності дієвого механізму страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників є дефіцит фінансових ресурсів в аграрному секторі, який є наслідком нееквівалентного міжгалузевого обміну, недоліків у податковій і митній політиці. Занижені ціни на сільськогосподарську продукцію, що закуповується для державних потреб, продаж селу матеріально-технічних засобів за цінами, не адекватними якості, добрив, машин, обладнання, багатократне зростання вартості енергоносіїв, постійний відплив із села найактивнішої частини трудових ресурсів є

чинниками, що зумовили відчутне відставання розвитку сільського господарства від рівня середніх економічних макропоказників України. Все це прямо чи опосередковано негативно вплинуло на рівень розвитку системи страхування у сільському господарстві.

За розрахунками відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, за належних інвестицій аграрний потенціал країни може бути доведений до рівня, достатнього для того, аби нагодувати понад 500 млн. населення. Фактичні показники – на порядок нижчі [35].

Залучення інвестицій прямо залежить і від того, як вирішується проблема зменшення та розподілу ризику підприємств. Нейтралізація впливу на сільськогосподарські результати зазначених вище факторів досягається за допомогою страхування. Страхування, як система мінімізації сільськогосподарських ризиків, як комплекс ефективних механізмів та інструментів держави і приватного сектора, є необхідною складовою частиною ринкової інфраструктури й одним із базових елементів сталого розвитку галузі. При цьому його роль у компенсації збитків значна, що вимагає розробки достатньо надійного інструменту збереження фінансової стійкості сільськогосподарських товаровиробників.

Разом із тим, у сучасних умовах господарювання страхування майна сільськогосподарських підприємств, особливо біологічних активів, є лише незначною частиною системи загального страхування і даній проблемі приділяється неналежна увага з боку органів державного управління. Зокрема, при розробці організаційних засад страхування майна сільськогосподарських підприємств не враховуються ні особливості аграрного виробництва як специфічної галузі, ні реальний стан справ безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах.

На сьогодні питання страхування товаровиробників майна сільськогосподарських підприємств державного і приватного секторів економіки перебувають у центрі уваги як органів державного управління, так і вітчизняної економічної науки.

Проблема страхування майна сільськогосподарських підприємств не обмежується науковою дискусією. Вона ставиться на державному, галузевому та міжнародному рівнях. Вирішенням проблем запровадження ефективного ринку страхування майна сільськогосподарських підприємств займаються Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики і продовольства України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН, Проект ЄС «Удосконалення управління ризиками фермерських господарств та малих і середніх підприємств в аграрному секторі», Асоціація фермерів і приватних землевласників України, Координаційна рада з питань аграрної політики при Кабінеті Міністрів України, Національна комісія з державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг (як головний державний орган, що координує страхову діяльність в Україні). За участю цих організацій підготовлено проект Концепції розвитку системи аграрного страхування в Україні, який сьогодні покладено в основу розвитку ринку аграрного страхування в Україні. У 2012 році прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [66], затверджено Порядок та умови надання товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільгоспкультур шляхом здешевлення страхових платежів (премій), якими відновлено механізм державної підтримки страхування майна сільськогосподарських товаровиробників.

Метою розвитку страхування майна сільськогосподарських підприємств, що задекларована в даних правових актах, є забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва та доходів сільського населення, як передумов стабільного економічного зростання країни та зростання добробуту її громадян, шляхом максимального використання можливостей аграрного та страхового ринку й ефективного використання державних ресурсів.

Концепцією визначено чотири його напрямки:

- сприяння розвитку аграрного сектора, спрямоване на підвищення його спроможності впливати на процес розробки нових страхових продуктів і користуватися страховими послугами;

- удосконалення законодавства України з регулювання надання страхових послуг аграрному ринку та сільськогосподарським виробникам – державної підтримки зі страхування аграрних ризиків;
- інституційна розбудова, спрямована на зростання спроможності держави здійснювати свої функції у цій системі;
- стимулювання та сприяння розвитку та консолідації страхового сектора, спрямованого на підвищення його спроможності надавати кваліфіковані послуги аграрному сектору.

Здійснені на підставі Концепції заходи з розбудови страхування майна сільськогосподарських підприємств в Україні, як передбачається, мають привести до зростання виробництва та доходів сільського населення, як необхідних передумов стабільного економічного розвитку країни та покращення добробуту її громадян.

Сучасна державна позиція щодо страхування майна сільськогосподарських підприємств суттєво відрізняється від тієї, що діяла за радянських часів. У роки централізованої, планової економіки захист радгоспів і колгоспів від негативного впливу стихійних явищ насамперед забезпечувався фінансуванням комплексу витрат із державного бюджету, пролонгацією на тривалі строки сплати заборгованості за кредитами Державного банку СРСР, перерозподілом коштів підприємств через фонди міністерств, відомств та об'єднань. Крім того, діяла система обов'язкового страхування всіх сільськогосподарських підприємств.

З початку 90-х років страховий захист сільськогосподарських товаровиробників значно послабився. Різко скоротилася реальна бюджетна допомога. Комерційні банки не можуть покривати збитки, спричинені природними катаклізмами. Негативну роль відіграла і висока інфляція. За цих умов висока страхова активність була відсутня. Здійснення аграрної реформи, як передбачалося, мало змінити ситуацію. Прискорення процесу приватизації власності, у тому числі й землі, дедалі інтенсивніше її використання, зміна відносин із банками, перехід до сплати єдиного податку й інші чинники

зумовлюють необхідність організації страхового захисту сільських товаровиробників на нових засадах. Такий захист має, насамперед, спиратися на систему комерційного та взаємного страхування. В умовах членства України в СОТ перед аграрним сектором постала низка нових завдань щодо створення ринкових засад страхування та розробки їх належного правового забезпечення. У зв'язку з чим виникає об'єктивна потреба додаткових досліджень і визначення місця страхування в забезпеченні сталого економічного зростання аграрного сектора України.

На необхідності розробки особливого механізму страхування в сільському господарстві наголошують більшість дослідників, що вивчають дане питання в контексті розвитку галузі. Вагомим аргументом на користь страхування сільськогосподарської діяльності, а саме врожаїв сільськогосподарських культур, О. В. Олійник визначає посилення коливань урожайності основних культур [43].

Нині діють два варіанти добровільного страхування майна сільськогосподарських підприємств. Перший із них охоплює страхування врожаю сільськогосподарських культур, тварин, будівель, споруд, техніки, інших матеріальних цінностей. Другий варіант (застосовується з 1999 року) має особливості лише щодо страхування сільськогосподарських культур. На відміну від першого варіанта, де предметом договору страхування є вартість втраченого врожаю певної культури, яка визначається порівнянням її урожайності з гектара за поточний рік і середньої урожайності за попередні 5 років, у другому варіанті страховий захист спрямований на відшкодування витрат на посів (садіння) та вирощування сільськогосподарських культур у разі їх загибелі або пошкодження.

Обов'язкове страхування здійснюється на підставі відповідних законодавчих актів, якими передбачено види обов'язкового страхування, порядок і правила його проведення, перелік об'єктів, що підлягають страхуванню, ризиків, форми типового договору, особливі умови ліцензування, страхові суми і максимальні розміри тарифів.

Згідно з Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [66] основними принципами її страхування з державною підтримкою є: обов'язковість укладення договору страхування як умови при наданні сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених КМУ [66].

Наявна нормативно-правова база великою мірою впливає на стан розвитку ринку аграрного страхування майна. Страховий ринок в аграрному секторі економіки України А. В. Криворучко розглядає як «сферу фінансово-економічних відносин між страховиками та страхувальниками з надання страхових послуг юридичним і фізичним особам, а також здійснення відповідної фінансової діяльності в межах чинного законодавства з боку комерційних страхових компаній і фірм чи державних страхових організацій» [39].

Найбільш ризикованим предметом договору страхування, на думку практикуючих експертів [35], є вирощування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень (I і II ступені ризикованості відповідно). Для даних культур страхування здійснюється на випадок їх пошкодження або загибелі з таких причин: посуха, вимерзання, заморозок, град, злива, буря, повінь, сель, пожежа. Крім того, до страхових подій належать вимокання, випрівання, спричинені стихійним лихом. На прохання страхувальника перелік страхових випадків може бути доповнений або скорочений.

До окремої категорії віднесено перелік страхових ризиків при вирощуванні врожаю в захищеному (закритому) ґрунті, щодо яких, на нашу думку має бути застосований III ступінь ризикованості – значний, із такими випадками: град, злива, буря, ураган, повінь, сель, пожежа і, якщо було пошкоджено саму споруду, припинення подання електроенергії, до якого призвело стихійне лихо або аварія в цій споруді.

За особливими умовами договору сільськогосподарські культури, на продукцію яких встановлено ціни за сортами і номерами, можуть бути

застраховані на випадок зниження якості продукції, якщо це є наслідком страхового випадку. Вартість втрат урожаю визначають виходячи із середньої ціни реалізації цієї продукції за останні 5 років.

Таблиця 1.3

Диференціація предмета договору страхування майна
сільськогосподарських підприємств за рівнем ризикованості

Рівень ризикованості	Об'єкт страхування	Перелік можливих страхових ризиків
I ступінь, найвищий	Урожай сільськогосподарських культур	Посуха, вимерзання, заморозок, град, злива, буря, повінь, сель, пожежа, вимокання, випрівання, спричинені стихійним лихом
II ступінь, високий	Багаторічні насадження	Сильні снігопади, повені, бурі, зливи, град, землетрус, пожежа, посуха, повне знищення карантинними комахами; крадіжки та неправомірні дії третіх осіб
III ступінь, значний	Тварини	Інфекційні хвороби, пожежа, аварія, вибух, стихійне лихо, обвал, сель, нещасний випадок, ожеледиця, попадання під рухомий транспорт або під дію електричного струму, вимушений забій (знищення) за розпорядженням ветеринарної служби; крадіжки та неправомірні дії третіх осіб
	Урожай сільськогосподарських культур при вирощуванні в захищеному (закритому) ґрунті	Град, злива, буря, ураган, повінь, сель, пожежа і, якщо було пошкоджено саму споруду, припинення подання електроенергії, до якого призвело стихійне лихо або аварія в цій споруді
IV ступінь, середній	Будівлі, споруди й інше майно	Знищення або пошкодження через пожежу, вибух, удар блискавки, повінь, паводок, землетрус, бурю, ураган, зливу град, зсув, незвичайні для даної місцевості снігопади, сель, припинення постачання електроенергії (спричинене страховою подією); крадіжки та неправомірні дії третіх осіб
	Транспортні засоби	Дорожньо-транспортні пригоди; крадіжки та неправомірні дії третіх осіб

Страхування багаторічних насаджень провадиться на випадок повної загибелі внаслідок сильних снігопадів, повені, бурі, зливи, граду, землетрусу,

пожежі, посухи, а також повного їх знищення карантинними комахами.

Зауважимо, що й після уточнення наведений щойно перелік страхових ризиків значно більший, ніж застосований у країнах із розвинутою ринковою економікою. Так, у Великій Британії, Нідерландах і багатьох інших страхування врожаю сільськогосподарських культур обмежується такими ризиками: пожежа, повінь, град, обприскування (третьою стороною). У жодній країні Заходу немає страхування на випадок посухи [36].

Страхування будівель, споруд та іншого майна, у тому числі транспортних засобів, відноситься нами до страхування об'єктів із середнім рівнем ризикованості (IV-й ступінь) і здійснюється на випадок знищення або пошкодження через пожежу, вибух, удар блискавки, повінь, паводок, землетрус, бурю, ураган, зливу, град, зсув, незвичайні для даної місцевості снігопади, сель, припинення постачання електроенергії (спричинене страховою подією). Засоби транспорту страхуються на випадок дорожньо-транспортних пригод.

Враховуючи вищезазначене, доцільно дати визначення поняття «страхування майна сільськогосподарських підприємств» – як вид господарської діяльності, що спрямована на покриття довгострокових і короткострокових ризиків суб'єкта господарювання і передбачає здійснення надзвичайних витрат у вигляді страхових платежів та отримання надзвичайних доходів у вигляді страхового відшкодування.

Висновки до розділу 1

Страхова діяльність має свої особливості, що зумовлюють виникнення специфічних об'єктів обліку та показників фінансової звітності. У результаті проведеного аналізу сутності страхової діяльності до них віднесено: компонент депозиту за договорами інвестиційного страхування, частка капіталу щодо умов дискреційної участі, доходи та витрати від розміщення страхових резервів,

частка перестраховиків за видами страхування та резервів, а також специфічні елементи визнання та оцінки зобов'язань і резервів страховика. Такі об'єкти потребують удосконалення спеціалізованих механізмів їх відображення в бухгалтерському обліку та подання у фінансовій звітності. Кількісні характеристики даних об'єктів підлягають розкриттю у фінансовій звітності виходячи із їх суттєвості у страховій діяльності, а потреба в удосконаленні системи облікового забезпечення зумовлена процесом формування таких показників.

У ході дослідження розмежовано поняття бухгалтерської та фінансової звітності страховиків, котрі часто вживаються у тотожному значенні.

Понятійно-категорійний апарат є підґрунтям теоретичних положень і важливим елементом функціонування об'єкта, особливо в бухгалтерському обліку. Запропоновано удосконалення понятійно-категорійного апарату обліково-аналітичного забезпечення страхової діяльності в Україні.

Крім цього, запропоновано підхід до класифікації видів звітності страховика залежно від ступеня використання бухгалтерської інформації, а також сформульовано комплекс вимог та характеристик фінансової звітності, виходячи з потреб її користувачів. Так, схарактеризовано не лише загальні якісні характеристики фінансової звітності, а й проаналізовано їх у порівнянні з вимогами міжнародних стандартів. У результаті проведеного дослідження потреб користувачів звітності про страхову діяльність за окремими розкритими та непередставленими показниками виявлено, що сучасна фінансова звітність страховиків не висвітлює повною мірою всієї суттєвої інформації та містить несуттєві показники, а також компоненти, які дублюються в спеціалізованій звітності - звітних даних.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПРО СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОБЛІК ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

2.1. Особливості порядку формування показників звітності про страхову діяльність

Зміст форм, склад показників та навіть порядок їх формування в різних видах звітності страховика часто повторюють одне одного. Відповідно, основним завданням аналізу таких показників визначено формування їх оптимального складу в межах єдиного пакету форм.

Перелік обов'язкової звітності страховика є досить широким. Проте при більш детальному розгляді стає зрозумілим, що у формах звітності, затверджених для страховиків тими чи іншими уповноваженими органами, подається, по суті, одна й та сама інформація, але з різним ступенем деталізації та в різних розрізах. Такі висновки зумовлені проведенням аналізом форм фінансової звітності та звітних даних страховика за показниками, що представлені далі.

Ще однією особливістю системи організації обліку в страхових компаніях є ведення детального аналітичного обліку в розрізі кожного виду страхування або страхувальника, а також філії чи підрозділу. Це зумовлено вимогами чинного законодавства та порядком формування звітних даних страхових компаній. Для забезпечення такої деталізації в страхових компаніях застосовують комп'ютеризовані системи персоніфікованого обліку (далі - СПО).

Звітні дані страховиків представляють результати детального аналітичного обліку. З одного боку, існування такої звітності в нашій країні є, безумовно, позитивним явищем, оскільки робить облік максимально прозорим і контрольованим, мінімізує поле махінацій у звітності. Проте, ураховуючи необхідність у закордонних інвестиціях у страховий сектор фінансових установ

України, необхідно поглянути на таку деталізацію публічної звітності з точки зору зарубіжного інвестора. Значна частка інформації, що розкривається у звітних даних може виступати комерційною таємницею. Можливість детально знайомитися зі станом не лише страхової компанії в цілому, а й окремими її структурними підрозділами, рухом її коштів іншими страховиками може відлякувати потенційних інвесторів.

Слід наголосити, що сліпо виводити зі складу звітності страховиків звітні дані було б необдуманим кроком. Як уже зазначалося, урегулювання потребує законодавча база щодо ведення бухгалтерського обліку в страховиків на всіх його етапах в цілому. Тож на цьому етапі постає необхідність детального аналізу звітних даних страховика в порівнянні з фінансовою звітністю. Такий аналіз надасть можливість визначити переваги існування звітних даних як таких та виявити в них ті статті, що дублюються або повторно вимагаються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Розгляд показників фінансової звітності та звітних даних у розрізі джерел їх формування знову доводить повторюваність однієї й тієї ж облікової інформації. Таким чином, можна зробити висновок, що фактично вся інформація, наведена у звітних даних страховика, вже представлена у фінансовій звітності. Отже, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, може використовувати вже існуючі форми звітності (фінансової, статистичної, податкової) для власних потреб. Для усунення необгрунтованого повторення публічної інформації та занадто глибокого її розкриття видається доцільним переглянути кількість статей та розділів у звітних даних та їх якісне наповнення.

Виходячи з проведеного аналізу, можна впевнено стверджувати про дублювання змісту показників Балансу в Пояснювальній записці страховика. Тобто у звітних даних вимагається необгрунтоване пояснення статей балансу, але воно вже наведене в самому балансі та в Примітках до річної фінансової звітності. Навіть зважаючи на більший ступінь деталізації певних статей

балансу у звітних даних, все одно необхідність такого глибокого розкриття аналітичної інформації залишається незрозумілою.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати", прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати [48]. Це визначення, на нашу думку, в повній мірі не характеризує сутність поняття, оскільки не конкретизовано за який саме період визначається прибуток і на основі яких даних. Тому, пропонуємо доповнити наведене визначення: прибуток – це кінцевий позитивний фінансовий результат суб'єкта економічної діяльності, коли доходи перевищують пов'язані з ними витрати у звітному періоді. Податковим кодексом визначено, що прибуток є джерелом надходження від підприємств України та за її межами і визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суми інших витрат звітного податкового періоду [47]. Тобто чистий прибуток (збиток) за звітний період визначається як алгебраїчна сума фінансового результату від звичайної діяльності, доходів, витрат та податку на прибуток від надзвичайних подій. Незважаючи на різноманітність точок зору на сутність категорії «фінансові результати» в різних галузях економіки, зазначимо, що їх підходи з приводу цієї дефініції не відображають специфічність діяльності страхових компаній. Саме тому, вважаємо за необхідне дослідити погляди вчених з приводу трактування «фінансового результату» у страховій сфері.

Райхер В.К. [73] розділяє позитивний фінансовий результат (прибуток) на дві частини: у вигляді доходів від страхових операцій та у вигляді відсотків на капітал», наголошуючи тим самим на інвестиційному доході, що значно розширює поняття фінансового результату страхових компаній.

Фінансовий результат страхової компанії являє собою економічний підсумок фінансово-господарської діяльності страховика за звітний період у формі прибутку чи збитку, що відображає успіх або невдачу бізнесу, як в кількісному, так і в якісному вимірі. Кожен з цих видів діяльності є самостійним економічним процесом, та вказує на те, що «сукупний результат

цих процесів являє собою фінансовий результат діяльності страхової організації, складну величину, кожен з елементів якої має власну динаміку». Це визначення відображає комплексний характер фінансового результату та його складну економічну природу. Досить абстрактно, без урахування специфіки діяльності визначає фінансовий результат О.Д. Вовчак: «фінансовий результат діяльності страховика за відповідний звітний період (квартал, півріччя, дев'ять місяців, рік) визначається як різниця між доходами і витратами. Має, як правило, додатний характер, тобто виступає у формі прибутку, хоча іноді може мати від'ємний характер, тобто виступає у формі збитків». Аналогічне визначення цьому поняттю дає Т.А. Федорова, проте вона наголошує, що при отриманні прибутку, необхідно розрізняти його види:

- балансовий прибуток, який визначається як різниця між доходами та видатками зі страхової та іншої діяльності, не забороненої законодавством;
- нормативний прибуток, обумовлений у результаті актуальних розрахунків, що закладається при визначенні ціни на страхову послугу.

На думку А.Б. Крутіка та Т.В. Нікітіної фінансовий результат страхових операцій - це вартісна оцінка результатів господарської діяльності страхової організації, який визначається за кожним видом страхування, фондом страхування та за страховими операціями в цілому. Визначається він співставленням доходів і витрат, при цьому якщо отримано позитивний результат, він включає прибуток страховика і приріст резервних фондів.

Деталізує визначення фінансового результату діяльності страховика М.М. Александрова, яка вважає його кінцевим результатом діяльності за певний період з приводу формування доходу і відповідних фондів фінансових ресурсів та їх використання та включає два елементи: прибуток (збиток) і приріст (відплив) резерву внесків.

Отже, загальні підходи щодо формування фінансового результату, в умовах ринку, будь-яких підприємств та організацій відносяться також і до страхових компаній. Проте, фінансовий результат страховиків має свої особливості, пов'язані з економічною сутністю категорії страхування, видами

діяльності та специфікою кругообігу грошових коштів страхової організації.

2.2. Система синтетичного і аналітичного обліку як передумови формування фінансових результатів страхової діяльності

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться підприємством (у тому числі страховиком). Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку.

Механізм ведення бухгалтерського обліку реалізується шляхом документування господарських операцій. Здійснення операцій страхування та перестраховання на первинному етапі обліку реєструється завдяки договорам страхування та перестраховання. Поняття «страховий договір» притаманне вітчизняному нормативно-правовому полю, а в зарубіжних країнах використовують поняття «страховий контракт». На підставі договору страхування в бухгалтерському обліку визнаються суми дебіторської заборгованості страхувальників (страхових премій, що належать до сплати), доходи від здійснення страхової діяльності, нараховуються суми резервів за видами страхування. Визнання перерахованих сум на рахунках бухгалтерського обліку відбувається у відповідних журналах чи відомостях (залежно від форми обліку). На підставі договору перестраховання здійснюється визнання кредиторської заборгованості страховика перед перестраховиком, витрат на здійснення перестраховання та часток перестраховиків у відповідних страхових резервах.

На підставі договору страхування (перестраховання) страхувальник (перестраховальник) сплачує суми страхових премій. Підтвердженням отримання платежів слугують документи реєстрації безготівкових операцій - квитанції та виписки банку. Специфічним страховим документом є страховий

поліс. Згідно з вимогами Закону України «Про страхування» страховий поліс (він же - свідоцтво, сертифікат) є формою договору страхування, що підтверджує факт здійснення операції страхування. Страхові компанії, здійснюючи операцію страхування, часто не виписують (формують) окремого поліса, а сам документ, що підтверджує її здійснення носить назву «Договір страхування (поліс)».

Одразу звертаємо увагу, що страховики, незважаючи на те, що вони є фінансовими установами, ведуть бухгалтерський облік відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. Утім на сьогодні методичні рекомендації або інструкції щодо ведення операцій страхування та перестрахування відсутні.

Найбільше питань виникає з бухгалтерського обліку специфічних операцій страховиків, що зумовлені особливостями їхньої діяльності, до яких слід віднести: операції страхування - як основну передумову визнання та формування доходів страховика; операції перестрахування - як основну передумову захисту страховиками власних інтересів; формування резервів у страховика - як основний об'єкт контролю збоку держави для захисту інтересів споживачів фінансових послуг; визнання та виплату страхового відшкодування - як основну передумову визнання та формування витрат страховика.

Науковці пропонують різну структуру субрахунків, що можуть використовуватися для обліку у страховиків. Наприклад, суперечності виникають у питаннях використання субрахунків для обліку та відображення надходжень страхових премій, доходу від надання страхових послуг, визнаного страхового відшкодування та витрат, що виникають під час його виплати, формування деяких видів резервів. Відповідно, у сучасній науковій та спеціалізованій літературі пропонуються різні варіанти відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку. Розглянемо проблемні питання обліку в страхових компаніях саме за вище окресленими напрямками.

Основним джерелом доходів страховика є надходження страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) за договорами страхування. Для обліку страховиками надходжень страхових платежів за договорами страхування, Планом рахунків та інструкцією щодо його застосування передбачено рахунок 76 «Страхові платежі». Щомісяця рахунок 76 закривається кореспонденцією із субрахунком 70 «Дохід від реалізації».

Існують різні погляди на поділ рахунку 76 за субрахунками. Вони представлені двома основними точками зору [36]: поділ на субрахунки за видами страхування; поділ на субрахунки за операціями страхування та перестраховання.

Також розходяться думки науковців щодо застосування субрахунків рахунку 70 «Дохід від реалізації». Більшість джерел рекомендує застосовувати субрахунок 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг», проте існують рекомендації щодо використання субрахунку 701 «Дохід від реалізації готової продукції», оскільки надання послуг зі страхування - основний вид діяльності страховика, а самі послуги можна вважати його продукцією. Зустрічаються суперечливі думки і щодо рахунків обліку страхувальників. Передбачається використання рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», а от у деталізації його за субрахунками вже виникає безліч пропозицій. На нашу думку, більш доречним стане використання субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг», оскільки згідно вимог ст. 2 Закону України «Про страхування» за текстом вживається конкретизація діяльності страховика, як «виконання зазначених видів діяльності у вигляді надання послуг». Всі представлені пропозиції щодо деталізації рахунків ґрунтуються на вимогах зазначеного Закону і з урахуванням змісту звітності, з метою формування уніфікованої системи формування її показників. Зокрема, система рахунків для обліку доходів страховика повинна мати в основі саме класифікацію видів страхування, тобто страхових продуктів, що їх формують. Так, для обліку доходів від страхової діяльності пропонуємо використовувати такі субрахунки та рахунки аналітичного обліку до рахунку 76 «Страхові

платежі»:

761 «Страхові платежі за договорами добровільного страхування»

7611 «Страхування життя»

7612 «Страхування від нещасних випадків»

7613 «Медичне страхування» тощо (за видами страхування).

762 «Страхові платежі за договорами обов'язкового страхування»

7621 «Медичне страхування»

7622 «Особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування ВІЛ при виконанні ними службових обов'язків» тощо (за видами страхування).

Рахунок 76 «Страхові платежі» кореспондує з рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», що може, на нашу думку, мати такі субрахунки та рахунки аналітичного обліку:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»

3611 «Розрахунки з вітчизняними страхувальниками»;

3612 «Розрахунки з вітчизняними страховими агентами»;

3613 «Розрахунки з вітчизняними страховими брокерами»;

3614 «Розрахунки з вітчизняними перестраховальниками»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»

3621 «Розрахунки з іноземними страхувальниками»;

3622 «Розрахунки з іноземними страховими агентами»;

3623 «Розрахунки з іноземними страховими брокерами»

3624 «Розрахунки з іноземними перестраховальниками»

На субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» аналітичний облік ведеться в національній валюті (гривнях) та іноземній валюті, визначеній договором.

Визнання отриманого страховиком доходу в бухгалтерському обліку здійснюється шляхом закриття рахунку 76 «Страхові платежі» в кореспонденції з субрахунком 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг». При цьому основні вимоги П(с)БО 15 «Дохід» до таких сум не застосовуються.

Моментом визнання будь-яких доходів у бухгалтерському обліку прийнято вважати момент переходу права власності на активи. Ураховуючи ж специфіку діяльності страхових організацій, можна виокремити три алгоритми, що відображають здійснення операції страхування в обліку й ґрунтуються на особливостях самих договорів: набрання чинності договором одномоментно із надходженням першого страхового внеску (тип 1); набрання чинності договором згідно із зазначеною в ньому датою (відмінною від дати здійснення розрахунків) (тип 2); набрання чинності договором після отримання страхового внеску (тип 3).

У таблиці 2.1 наведено приклади алгоритмів відображення операцій укладання договору страхування в обліку страховика.

Таблиця 2.1.

Облік операцій страхування

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	дебет	Кредит
Тип 1		
Надходження першого страхового платежу від страхувальника	31	36
Нарахування суми першого страхового платежу від страхувальника (одномоментно)	36	76
Визнання доходу від операції страхування	76	703
Тип 2		
Нарахування суми першого страхового платежу від страхувальника	36	76
Надходження першого страхового платежу від страхувальника	31	36
Визнання доходу від операції страхування (у дату набрання чинності договором)	76	703
Тип 3		
Відображення одержаної суми страхової премії як авансу (до набрання чинності договором страхування)	31	681
Відображення суми раніше отриманого авансу як страхового платежу від страхувальника (після набрання чинності договором страхування)	681	36
Нарахування сум страхових платежів	36	76
Визнання доходу від операції страхування	76	703

Наступним нетиповим об'єктом обліку є операції перестраховання. У результаті їх здійснення та відображення на рахунках бухгалтерського обліку відбувається коригування сум визнаних доходів на частку, що належить перестраховику. Для їх відображення у Плані рахунків бухгалтерського обліку передбачено субрахунок 705 «Перестраховання». Коригування здійснюється

шляхом зменшення 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг» за дебетом у кореспонденції з кредитом рахунку 705 «Перестраховання».

Для обліку безпосередніх розрахунків страховику доречно використовувати субрахунок 685 «Розрахунки з іншими кредиторами», до якого доцільно відкрити ряд субрахунків та рахунків аналітичного обліку:

6851 «Розрахунки з вітчизняними кредиторами»;

68511 «Розрахунки з вітчизняними перестраховиками»;

68512 «Розрахунки з вітчизняними страховими брокерами»;

6852 «Розрахунки з іноземними кредиторами»;

68521 «Розрахунки з іноземними перестраховиками»;

68522 «Розрахунки з іноземними страховими брокерами».

Страхові резерви є специфічним об'єктом синтетичного і аналітичного обліку страховика. Згідно зі встановленою Уповноваженим органом (Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України) методикою формування і ведення обліку технічних резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, страховики формують:

- резерв незароблених премій;
- резерв заявлених, але не виплачених збитків;
- резерв збитків, які виникли, але не заявлені;
- резерв катастроф;
- резерв коливань збитковості.

За операціями страхування життя формуються також математичні резерви. Планом рахунків передбачено для обліку страхових резервів рахунок 49 «Страхові резерви», що має такі субрахунки 491 «Технічні резерви», 492 «Резерви із страхування життя», 493 «Частка перестраховиків у технічних резервах», 494 «Частка перестраховиків у резервах із страхування життя», 495 «Результат зміни технічних резервів», 496 «Результат зміни резервів із страхування життя». При цьому деталізація аналітичного обліку страхових резервів чинними нормативно-правовими актами абсолютно не передбачається. Нами пропонується використання розробленої системи субрахунків третього та

четвертого порядку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Рекомендовані аналітичні субрахунки до рахунку 49

Код	Назва рахунку
1	2
491	Технічні резерви
4911	Резерви незароблених премій
4912	Резерви збитків
49121	Резерв заявлених, але не врегульованих збитків
49122	Резерв понесених, але не заявлених збитків
4914	Резерв коливань збитковості
4913	Резерв катастроф
492	Резерви із страхування життя
4921	Математичні резерви
49211	Резерв нетто-премій
49212	Резерв витрат на ведення справи
49213	Резерв бонусів
4922	Резерв належних виплат страхових сум
49221	Резерв заявлених, але не врегульованих збитків
49222	Резерв збитків, що виникли, але не заявлені
493	Частка перестраховиків у технічних резервах
4931	Частка перестраховиків у резервах незароблених премій
4932	Частка перестраховиків у резервах збитків
4933	Частка перестраховиків у резерві збитків, які виникли, але не заявлені
4934	Частка перестраховиків у резерві коливань збитковості
4935	Частка перестраховиків у резерві катастроф
494	Частка перестраховиків у резервах із страхування життя
4941	Частка перестраховиків у математичних резервах
49411	Частка перестраховиків у резервах нетто-премій
49412	Частка перестраховиків у резерві витрат на ведення справи
49413	Частка перестраховиків у резерві бонусів
4942	Частка перестраховиків у резерві належних виплат страхових сум
49421	Частка перестраховиків у резерві заявлених, але не врегульованих збитків
49422	Частка перестраховиків у резерві збитків, що виникли, але не заявлені
495	Результат зміни технічних резервів
4951	Результат зміни резерву незароблених премій
4952	Результат зміни резерву збитків
49521	Результат зміни резерву заявлених, але не врегульованих збитків
49522	Результат зміни резерву понесених, але не заявлених збитків
4953	Результат зміни резерву катастроф
4954	Результат зміни резерву коливань збитковості
496	Результат зміни резервів із страхування життя
4961	Результат зміни резервів довгострокових зобов'язань
4962	Результат зміни резервів належних виплат страхових сум

Витрати та доходи страхової компанії слугують важливим елементом як бухгалтерського обліку (у ході формування фінансових результатів), так і

обліку з метою оподаткування (під час визначення оподаткованого прибутку). Правильна оцінка та визнання витрат і доходів є також невід'ємною частиною управлінського обліку та внутрішньогосподарського аналізу.

Такий неоднозначний підхід до методики обліку в страхових компаніях зумовлює необхідність розробки єдиних методичних рекомендацій щодо ведення обліку всіх специфічних операцій страхової діяльності.

Урегулювання спірних питань обліку нівелює можливість виникнення помилок у звітності. Науковці дискутують з приводу рахунків, на яких ведеться облік, передусім у розрізі страхувальників, і саме ці рахунки є основою формування звітних даних страховиків.

Таблиця 2.3.

Визнання та виплата страхового відшкодування

№ з/п	Зміст операції	Дт	Кт
1	2	3	4
1	Нараховано суму страхового відшкодування страхувальнику	904	686
2	Виплачено страхове відшкодування першому страхувальнику	686	311
3	Нараховано резерв збитків	4952	4912
4	Частка перестраховальників у резервах збитків	4932	4952
5	Сальдо рахунку 4952 списується в порядку закриття на інші витрати /доходи	949	4952
		4952	719
6	Відображено частку від суми страхового відшкодування, що повинна бути сплачена перестраховальниками	685	719
7	Одержано від перестраховальника його частку в збитках	311	685

У зв'язку з цим пропонується розробка робочого плану рахунків, що повністю відповідав би вимогам сучасного законодавства та міжнародним стандартам бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

На підставі розробленого плану рахунків можлива розробка алгоритмів бухгалтерських проведення для оформлення операцій страхування та перестраховування, а також пов'язаних з ними специфічних процесів.

На макрорівні, відповідно, необхідна розробка методики обліку для всіх страховиків України. Нормативно-правовий акт (методичні рекомендації бухгалтерського обліку у страховиків) з регулювання бухгалтерського обліку в страхових компаніях, що має відповідати вимогам чинного законодавства

України та наближати методику обліку й формування звітності до вимог МСБО та МСФЗ, обов'язково повинен бути побудований, виходячи зі специфічних об'єктів обліку страхових компаній, зумовлених особливостями їхньої діяльності.

У ході використання такої структури методичних рекомендацій бухгалтерського обліку в страхових компаніях буде охоплено всі проблемні та суперечливі питання цієї галузі.

Розроблені рекомендації поширюються виключно на діяльність страхових компаній, у т.ч. тих, що здійснюють перестрахову діяльність та створені з метою забезпечення єдиного підходу щодо ведення бухгалтерського обліку й відображення страховими компаніями фінансово-господарських операцій.

Перший розділ проекту рекомендацій містить загальні положення, перелік термінів і понять, що використовуються в ньому, із тлумаченнями, приклад робочого плану рахунків бухгалтерського обліку в страхових компаніях.

Другий розділ методичних рекомендацій присвячено обліку операцій страхування та перестраховування. Окреслено підстави для визнання в обліку таких операцій, класифікації страхових контрактів та їх розподіл. Особливу увагу приділено компонентам депозиту та контрактам з умовою дискреційної участі. У проекті методичних рекомендацій перелічено рекомендовані субрахунки та механізми відображення на них типових операцій страховика та перестраховика.

Третій розділ проекту методичних рекомендацій висвітлює облік необоротних активів страховика, зокрема специфічні нематеріальні страхові активи.

Четвертий розділ методичних рекомендацій присвячено обліку капіталу страховика, зокрема власного та залученого. Процесу формування статутного капіталу приділено особливу увагу, оскільки його склад та обсяги законодавчо регламентовані. У підрозділі, присвяченому залученому капіталу, виокремлено специфічні об'єкти кредиторської заборгованості страховика, а саме:

зобов'язання за страховими виплатами, отримані авансом премії, кредиторську заборгованість перед агентами, брокерами та посередниками, премії до сплати перестраховикам.

П'ятий розділ методичних рекомендацій присвячено страховим резервам. Розкрито механізми їх виникнення, перерозподілу та зміни; наведені методики облікового відображення таких процесів. Облік розміщення страхових резервів виділено в окремий розділ - шостий, як процеси, що регламентовані законодавчо.

Сьомий розділ методичних рекомендацій присвячено формуванню доходів та витрат страховика і, відповідно, процесу формування фінансового результату. Останній розділ присвячено загальним підсумковим питанням.

2.3. Оптимізація системи звітності страховиків та розробка методик її формування

Страхові компанії України, як суб'єкти небанківського сектору фінансового ринку, займають його левову частку. Їх платоспроможність та фінансова стійкість є необхідною умовою стабільного функціонування всієї фінансової системи країни. Функцію нагляду за станом та рівнем покриття зобов'язань страховиками покладено на державу в особі уповноважених органів, у першу чергу - Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а також опосередковано - на Державну службу фінансового моніторингу України тощо.

Головним джерелом інформації, необхідної для оцінки фінансово-майнового стану, платоспроможності, надійності та інвестиційної привабливості виступає фінансова звітність страхової компанії.

Як відомо, починаючи з 2013 року, страховики України зобов'язані застосовувати Міжнародні стандарти фінансової звітності. Тобто, формуючи звітність за 2012 рік, страховики визначали склад показників та їх зміст саме із

застосуванням міжнародних стандартів. Відповідно, в умовах динамічного реформування всієї системи бухгалтерського обліку в Україні виникає необхідність ґрунтовного дослідження її узгодженості та відповідності світовим вимогам. Фінансові установи стали своєрідним «пілотним проектом» у сфері застосування МСФЗ у нашій країні, і якщо банківський сектор готувався до такого переходу давно й планомірно (починаючи з 2000 року), то небанківські фінансові установи не отримали гідного нормативного та методичного супроводу цього процесу.

Склад фінансової звітності страхових компаній, як і інших юридичних осіб, що зобов'язані подавати фінансову звітність, визначається вимогами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Окрім того, цей стандарт визначає також мету, призначення та зміст окремих форм звітності.

Перелік показників фінансової звітності визначається самими страховиками, виходячи із вимог національних та міжнародних стандартів. Головною вимогою є суттєвість інформації, яку необхідно розкрити. МСФЗ 1 «Перше застосування МСФЗ», МСФЗ 4 «Страхові контракти» та інші стандарти не наводять структури звітності, а лише мінімально необхідний перелік інформації для розкриття. А от в НП(с)БО наведено рекомендований перелік показників звітності, викладених логічно і структуровано. Таким чином, аналіз складу та змісту показників фінансової звітності страхових компаній доцільно проводити саме в розрізі вимог національних стандартів.

Виходячи з особливостей діяльності страхових компаній, їхній баланс повинен розкривати основні аспекти фінансового стану компанії та характеризувати обсяги фінансових інструментів, у т.ч. коштів у банках, цінних паперів тощо (як основного напрямку розміщення коштів страхових резервів компанії), власного (у т.ч. резервного) та залученого капіталу. Звіт про фінансові результати включає в себе інформацію про всі види доходів компанії та її витрати за видами діяльності. Показники цих звітів ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку та формуються із залишків або оборотів за

відповідними рахунками. Формування показників звітності за міжнародними стандартами відбувається за таким же механізмом, але застосовуються різні методи оцінки активів і пасивів.

Відбувається порушення як основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні (повноти висвітлення, достовірності інформації тощо), так і концептуальної основи фінансової звітності, що видана Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Для усунення різниці показників використовують цілу систему уточнень та пояснень, що вимагає додаткових затрат праці та часу бухгалтерської служби страхової компанії. Для достовірності фінансової звітності страховики змушені використовувати один із двох методів адаптації даних обліку до вимог звітності: або паралельне ведення обліку за МСБО та П(с)БО, або створення спеціалізованих механізмів трансформації даних. Обидва шляхи передбачають понесення суттєвих додаткових затрат: на спеціалізоване

програмне забезпечення, додаткову оплату праці бухгалтерів та спеціалістів з аналітичних розрахунків, послуги аудиторів з підтвердження достовірності такої звітності. Отже, можливим стає і порушення принципу економічності обліку. Найпростішим механізмом усунення впливу окреслених проблем стане прийняття до обов'язкового використання страховиками України, як і суб'єктами всього фінансового ринку, не лише МСФЗ, а й МСБО. Адже вимоги до показників звітності ґрунтуються на підставі їх визнання та оцінок. Незважаючи на близькість національних стандартів обліку до міжнародних, різниця все ж залишається суттєвою, а викривлення звітної інформації здатне провокувати несправедливу оцінку фінансово-майнового стану страхових компаній, їхньої надійності, платоспроможності та стійкості. Таким чином, постає гостра необхідність розробки нормативно-правового забезпечення механізму переходу страховиків України до МСБО, що враховував би особливості податкового законодавства та реалій фінансового ринку України.

Ключовими елементами такого механізму мають стати:

- прийняття міжнародних стандартів визнання, оцінки та нарахування амортизації основних засобів, у т.ч. нематеріальних активів;
- імплементація міжнародних стандартів оцінки фінансових інструментів та їх класифікація.

Слід зазначити, що страховий контракт сам по собі може виступати фінансовим інструментом і мати певну вартість. Із розвитком ринку страхування життя та довгострокового інвестиційного страхування, виникає потреба розподілу таких договорів на компоненти страхування, депозиту та вбудованих похідних фінансових інструментів. Такі механізми дозволяють проводити перевірку адекватності зобов'язань та давати їх точну достовірну оцінку, а також виокремити страхові резерви із сукупної вартості власного капіталу страховика. Такі суми можуть бути зараховані до складу власного капіталу лише після завершення терміну конкретного договору страхування, а суми резервів за діючими договорами в міжнародній практиці прийнято визнавати актуарними забезпеченнями або зобов'язаннями (залежно від виду договору страхування).

Формулювання таких ключових механізмів та алгоритмів дозволяє уникнути різниці в оцінках активів та пасивів страхових компаній під час застосування МСФЗ на всіх етапах обліку за основними специфічними об'єктами.

На нашу думку, остаточний оптимальний склад фінансової звітності та звітних даних матиме такий вигляд: фінансова звітність у складі, що вимагається національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку, тобто баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал та примітки до річної фінансової звітності, що можуть містити нерозкрити інформацію, яка вимагається формами звітних даних.

Методичні рекомендації носять рекомендаційний характер та можуть бути застосовані усіма без винятку суб'єктами страхової діяльності, що діють на території України, та страховиками-резидентами України, що реалізують

свою діяльність повністю або частково за її межами відповідно до чинного Законодавства України та норм Міжнародного права.

У першому розділі зазначених методичних рекомендацій представлено загальні положення та основні терміни. Другий розділ розкриває склад та елементи фінансової звітності страховика, що наведені вище.

Баланс страховика складається на кінець останнього дня звітного періоду.

Проміжна (місячна, квартальна) звітність, яка охоплює певний період, складається наростаючим підсумком з початку звітного року [195].

Форма і склад статей фінансової звітності страховика визначаються вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності з урахуванням вимог чинного вітчизняного законодавства. Форми та перелік статей фінансової звітності, наведені в цих методичних рекомендаціях, носять рекомендаційний характер.

Страховики можуть не наводити статті, за якими відсутня інформація до розкриття (крім випадків, якщо така інформація була в попередньому звітному періоді), а також додавати статті в тому випадку, коли інформація, що розкривається ними, відповідає таким критеріям:

- інформація є суттєвою;
- оцінка статті може бути достовірно визначена.

До фінансової звітності включаються показники діяльності філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів страховика. У звітних даних страховика така інформація може розкриватися за кожним балансовим підрозділом, якщо в цьому є потреба.

Загальний зміст та призначення форм фінансової звітності, складених за вимогами МСФЗ, не відрізняються від таких саме форм, складених на підставі НП(с)БО Загальні вимоги до фінансової звітності (що затверджені наказом Міністерства фінансів від 07.02.2013 № 73 зі змінами та доповненнями).

Третій розділ розкриває якісні характеристики та принципи підготовки фінансової звітності безпосередньо для страховиків, які розроблені на підставі вітчизняного законодавства та відповідають вимогам міжнародних стандартів.

Обґрунтування та сутність наведених характеристик представлені в першому розділі дисертаційного дослідження.

Четвертий розділ методичних рекомендацій щодо складання фінансової звітності страховика присвячено безпосередньо їх формам. Баланс (звіт про фінансовий стан), Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), Звіт про рух грошових коштів (за прямим та непрямим методом) та Звіт про власний капітал подані у вигляді таблиць, що містять перелік статей звіту, у тому числі вписуваних рядків для страхових компаній, їх кодів, методики формування за даними бухгалтерського обліку та економічної сутності показників. Ці форми доповнено специфічними показниками, зокрема щодо

Балансу (звіту про фінансовий стан), то його склад доповнено показниками: *1019 «Розміщення страхових резервів у довгострокові інвестиції» *1166 «Розміщення страхових резервів у поточні інвестиції» (у складі фінансових інвестицій); *1423 «Компонент капіталу щодо умов дискреційної участі», *1536 «Компонент депозиту за договорами інвестиційного страхування», *1522 «Забезпечення виплат гарантованого елементу». Звіт про фінансові результати (про сукупний дохід) доповнено такими показниками: *2221 «Доходи від розміщення страхових резервів», *2251 «Витрати від розміщення страхових резервів», *2276 «Прибуток (збиток) від перевірки адекватності зобов'язань» тощо.

Примітки до річної фінансової звітності доповнено специфічними таблицями, що розкривають специфічні об'єкти обліку страховика, ґрунтуються на складі звітних даних страхових компаній, але виключають попередньо розкриті показники, зокрема «Структура зобов'язань за інвестиційними контрактами», «Зміна зобов'язань страховика за інвестиційними контрактами», «Склад аквізиційних витрат», «Результати окремих видів страхування (для компаній, що надають послуги за обов'язковими видами страхування)», «Контракти страхування життя», «Інвестиційні контракти страхування життя» тощо.

Таким чином, запропоновані методичні рекомендації дозволяють

сформувати фінансову звітність страховика із застосуванням МСФЗ та дотриманням принципу економічності обліку.

Висновки до розділу 2

Розгляд показників фінансової звітності та звітних даних у розрізі джерел їх формування знову доводить повторюваність однієї й тієї ж облікової інформації. Таким чином, можна зробити висновок, що фактично вся інформація, наведена у звітних даних страховика, вже представлена у фінансовій звітності. Отже, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, може використовувати вже існуючі форми звітності (фінансової, статистичної, податкової) для власних потреб. Для усунення необґрунтованого повторення публічної інформації та занадто глибокого її розкриття видається доцільним переглянути кількість статей та розділів у звітних даних та їх якісне наповнення.

Виходячи з особливостей діяльності страхових компаній, їхній баланс повинен розкривати основні аспекти фінансового стану компанії та характеризувати обсяги фінансових інструментів, у т.ч. коштів у банках, цінних паперів тощо (як основного напрямку розміщення коштів страхових резервів компанії), власного (у т.ч. резервного) та залученого капіталу. Звіт про фінансові результати включає в себе інформацію про всі види доходів компанії та її витрати за видами діяльності. Показники цих звітів ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку та формуються із залишків або оборотів за відповідними рахунками. Формування показників звітності за міжнародними стандартами відбувається за таким же механізмом, але застосовуються різні методи оцінки активів і пасивів.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ СТРАХУВАННЯ МАЙНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Аудит операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств

Враховуючи роль аудиту у забезпеченні ефективності діяльності підприємства, важливого значення набуває впровадження його основних методичних та організаційних прийомів у конкретні напрямки діяльності та господарські операції. Так, розглядаючи можливість застосування процедур контролю у створенні дієвої системи відносин страхування майна на сільськогосподарських підприємствах доцільно означити головні теоретичні й організаційні постулати, що визначатимуть даний механізм.

Зокрема, сучасний організаційний механізм аудиту, на нашу думку, являє собою інформаційне забезпечення управління орієнтованого на результат підприємства. Його мета є похідною від цілей підприємства, які можна поділити на: матеріальні, вартісні та соціальні. Контроль сприяє оптимізації фінансового результату через максимізацію прибутку та цінності капіталу при гарантованій ліквідності. Це координується з досягненням матеріальних і соціальних цілей. Отже, головною метою контролю в операціях зі страхування майна є оптимізація кінцевого фінансового результату.

Для її реалізації організаційна система аудиту повинна орієнтувати керівництво на прийняття рішень і необхідні дії шляхом підготовки та надання управлінської інформації на всіх етапах управління процесом страхування.

Виходячи з класичної зарубіжної концепції аудиту, організаційний механізм контролю у відносинах страхування майна можна представити як послідовність проведення контролю таких відповідно до його етапів і з урахуванням діючого порядку отримання державної підтримки відносин щодо захисту майнових інтересів сільськогосподарських підприємств.

Доцільно виділити 6 із них, які потребують застосування відповідних контрольних процедур[35]:

- постановка проблеми необхідності страхування;
- пошук і моніторинг страхових компаній, що займаються сільськогосподарським страхуванням;
- аналіз страхової компанії на предмет укладення договорів аграрного страхування й оцінки її платоспроможності;
- прийняття рішень про страхування майна; \етап реалізації (укладення договорів);
- контроль виконання договорів страхування.

У зв'язку з цим аудит операцій зі страхування майна має виконувати п'ять головних функцій:

- контроль за станом економічних відносин підприємства з страховими компаніями;
- визначення платоспроможності страхових компаній при укладенні договору страхування;
- внутрішній контроль правильності документального оформлення операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств;
- контроль розрахунків щодо отримання бюджетного відшкодування;
- аналіз ефективності операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств.

Особливості аудиторської перевірки обумовлені специфічними умовами діяльності страховиків - юридичних осіб у формі акціонерних, повних, командитних товариств. Аудитори на початку перевірки повинні впевнитися у тому, що страхові підприємства здійснюють статутну діяльність правильно і відповідно до чинного законодавства. При цьому звертається увага на те, що учасників товариства має бути не менше трьох осіб, частка іноземних юридичних осіб та громадян у статутному фонді не може перевищувати 49%, внесок страховика до статутного фонду інших страховиків не може бути більшим 20% його власного статутного фонду, а розмір внеску окремого страховика - 5%, частка грошових внесків у сплаченому статутному фонді

страховика має бути не менше 50%, включаючи цінні папери. Під час проведення перевірки формування статутного фонду слід переконатися, що для його формування не використовувались кошти страхових резервів, одержаних у кредит, під заставу, нематеріальні активи.

Аудитори, переглядаючи бухгалтерські документи на предмет відповідності законодавству, мають звертати увагу на те, що предметом діяльності страхових організацій є лише страхування, фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням. Тому виявлені такі фінансово-господарські операції, які суперечать законодавству, необхідно обов'язково відобразити в аудиторському звіті. Бухгалтерський облік страхових операцій здійснюється на підставі Інструкції з бухгалтерського обліку операцій зі страхування (зареєстрованій у Міністерстві юстиції України 12. 06. 98 р. № 375/2815). Аудитору необхідно перевірити правильність обліку розрахунків зі страхувальниками за рахунком 62 "Розрахунки з покупцями і замовниками".

У страхових організаціях до цього рахунку відкривають такі субрахунки:

1. Розрахунки зі страховиками.
2. Розрахунки зі страховими посередниками.

Крім особливостей щодо рахунка 62, страховими організаціями відкривається рахунок 38 "Страхові платежі".

На дебеті рахунка 62 у кореспонденції з рахунком 38 відображаються суми належних страховику платежів згідно з договорами страхування.

На кредиті рахунка 62 відображаються суми отриманих страхових платежів (страхових внесків, премій) у кореспонденції з рахунками обліку коштів, якщо страхові платежі або їх частини, належні до повернення страхувальникам у разі дострокового закінчення дії договору страхування. Вони повинні відобразитися на Кт рахунка 62 у кореспонденції з рахунком 38. Аудитор перевіряє правильність ведення аналітичного обліку розрахунків зі страховиками та страховими посередниками.

Бухгалтерський облік страхових платежів ведеться на рахунку 38.

Щомісячно цей рахунок повинен закриватися у кореспонденції з

рахунком 46 субрахунок "Зароблені страхові платежі". Коли ж відбувається сплата частин страхових платежів, які були сплачені перестраховальникам, ці суми відображаються на рахунку 22 "Перестраховання".

На дебеті рахунка 22 відображаються суми частин страхових платежів, сплачених перестраховальникам у кореспонденції із рахунками обліку грошей.

На кредиті рахунка 22 у кореспонденції із рахунками обліку грошей відображають повернені перестраховальниками частини страхових платежів у випадку дострокового переривання дії договору перестраховання.

Щомісячно рахунок 22 закривається списанням з нього сум кореспонденції із рахунком 46 субрахунок "Зароблені страхові платежі".

Крім вищеназваних рахунків аудитор має перевірити облікування сум частин перестраховиків у страхових резервах, який ведеться на рахунку 27 "Частини перестраховальників у страхових резервах". На дебеті цього рахунка мають відобразитися: на субрахунку "Частини перестраховальників у резервах незароблених премій" - суми частин перестраховальників у резервах незароблених премій на звітну дату в кореспонденції з рахунком 39 "Результат зміни технічних резервів"; на субрахунку "Частина перестраховальників у резервах збитків"; сума частин перестраховальників у резервах збитків на звітну дату в кореспонденції з рахунком 39[12].

Правильність розрахунку сум частин перестраховальників у резервах незароблених премій та резервах збитків на звітну дату аудитор зобов'язаний перевірити згідно з Положенням про порядок формування, розміщення та облік страхових резервів за видами страхування тощо, окрім страхування життя, затвердженого наказом Укрстрахнагляду від 26 травня 1997 р.

На кредиті рахунка 27 мають відобразитися суми частин перестраховальників у резервах незароблених премій та резервах збитків, розрахованих на минулу звітну дату, у кореспонденції із рахунком 39.

Аудитор повинен встановити правильність відображення виплат страхових сум і страхових компенсацій, видатків страховика, які заносяться до собівартості страхової діяльності. Відповідно ці складові відображаються на рахунках 19 "Виплати страхових сум та страхових компенсацій", 20 "Основне

виробництво" субрахунок "Страхова діяльність", які щомісячно повинні закриватися у кореспонденції з рахунком 80 "Прибутки та збитки".

Бухгалтерський облік технічних результатів у страхових компаніях ведеться на рахунку 88 "Фонди спеціального призначення" за видами страхування, на субрахунках за видами резервів.

На рахунку 39 "Результат змін технічних резервів" ведеться облік сум технічних резервів з урахуванням зміни частин перестраховальників із використанням таких субрахунків: результат зміни резервів незароблених премій; результат зміни резервів збитків.

Щомісячно такі субрахунки мають закриватися відповідно на рахунок 46, 80.

Під час укладання договору про страхування страховик має право вимагати у страхувальника баланс або довідку про фінансовий стан, підтвержені аудитором.

Обов'язки страховика і страхувальника передбачені Законом України "Про страхування", у якому зазначені умови забезпечення платоспроможності страховика.

Страховики зобов'язані забезпечувати: наявність сплаченого статутного фонду і фонду страхових гарантій; створення страхових резервів, достатніх для майбутніх страхових сум і відшкодування; перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковими нормативами.

Перевірка страхових організацій відрізняється від перевірки будь-яких інших юридичних осіб тим, що крім підтвердження достовірності бухгалтерської звітності, аудитори здійснюють контроль за діяльністю такого страхового підприємства. Для цього аудитору необхідно перевірити і проаналізувати:

- порядок розробки страхувальником правил страхування з кожного його виду та затвердження їх повноважними органами;
- відповідність засновницького договору страховика і правил страхування (об'єкти страхування, страхові ризики, обмеження, тарифи, умови виплат);

- договірні відносини зі страхувальниками: наявність ліцензії, дотримання умов страхування;

- наявність фонду страхових гарантій (юридична особа) для забезпечення своєї діяльності, створеного за рахунок добровільних відрахувань.

Аудитор також перевіряє надійність фонду страхових гарантій, створеного як окрема юридична особа за рахунок добровільних відрахувань.

В аудиторському звіті необхідно висвітлити такі питання: додержання економічних нормативів - мінімального розміру статутного фонду, платоспроможності (на будь-яку дату фактична платоспроможність повинна перевищувати нормативну і має підтримуватися рівень фактичного запасу платоспроможності (нетто-актив), нормативний запас платоспроможності на звітну дату (в тому числі без урахування договорів страхування життя).

Аудит контролює наявність та формування страхових резервів, необхідних для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань.

Особливо важливою і складною є аудиторська оцінка ефективності розміщення страхових резервів. Страхові резерви повинні розміщуватись, враховуючи безпечність, прибутковість, ліквідність. Форми такого розміщення можуть бути представлені у вигляді:

- коштів на розрахункових рахунках;
- банківських вкладів;
- нерухомого майна;
- цінних паперів;
- права на вимогу;
- довгострокових інноваційних кредитів (для резервів на страхування життя);
- готівки в касі.

Страховикам забороняється здійснювати інші види кредитної діяльності.

Аудитор перевіряє також правильність формування балансового прибутку.

Баланс та фінансова звітність страховика мають публікуватися щорічно. Достовірність, повнота балансу і річного звіту обов'язково підтверджуються

аудиторським висновком.

Існує додаткова форма № 4 - форма спеціалізованого річного бухгалтерського звіту для страхових організацій, де є такі розділи:

I. Фінансові результати.

II. Результати обов'язкового страхування.

III. Надходження страхових платежів та страхових виплат.

IV. Рух страхових резервів (за видами страхової діяльності: медична, пенсійна, добровільна; засобів транспорту, майна, фінансових ризиків, обов'язкового страхування пасажирів).

V. Показники платоспроможності: кількість чинних договорів та обсяг страхової відповідальності.

Висновки про платоспроможність, достатність і ліквідність резервних фондів, їх використання, запобігання банкрутству аудитор формулює, вивчаючи дані форми № 4 - спеціалізованого річного бухгалтерського звіту для страхових організацій. У цьому звіті аудитор підтверджує достовірність фінансових результатів, результатів обов'язкового страхування, надходження страхових платежів та страхових виплат, рух страхових резервів за видами страхової діяльності: медичного, пенсійного страхування, добровільного страхування засобів транспорту, майна, фінансових ризиків, обов'язкового страхування пасажирів[36].

Аудиторська перевірка страхових організацій повинна гарантувати страхувальникам контроль за можливістю виконання договірних зобов'язань.

Відтак, на нашу думку, функціональна структура системи контролю операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств полягає в інформаційному забезпеченні орієнтованих на результат процесів планування, регулювання та контролю операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств у взаємозв'язку з функціями інтегрування, організації та координування. З основних завдань можна виділити спеціальні: планування і контроль; координування всіх приватних планів; облік і звітність; обробка інформації, прийняття рішень.

Для їх виконання загальна система контролю операцій зі страхування

майна сільськогосподарських підприємств формується з підсистем планування та контролю з інтегрованими планово-контрольними розрахунками на базі інформації управлінського та фінансового обліку, а також використовує орієнтовані на результат і ліквідність планово-контрольні розрахунки в рамках системи планування та контролю. Її інструментом є система планування та контролю з інтегрованими, орієнтованими на результат і ліквідність, розрахунками. Такі розрахунки вимагають інформаційної системи даних із баз даних управлінського та фінансового обліку.

Статистична звітність, планові показники і результати порівняння їх фактичних значень фахівець на якого покладені функції контролю одержує від планової та фінансової служб підприємства. На підставі проведених розрахунків управлінню пропонуються рекомендації щодо найбільш оптимального вибору страхової компанії та скорочення витрат на сплату страхових платежів. Це служить обґрунтуванням для ухвалення управлінських рішень.

Отже, сутність контролю у сфері господарських відносин щодо страхування майна сільськогосподарських підприємств полягає в тому, що він являє собою систему, що координує й інтегрує процеси планування, регулювання та контролю у сфері страхування.

Відомо, що прийняття рішень з доцільності страхування майна – це сфера завдань управління. Без контролю, перш за все фінансового, говорити про реальне управління даними операціями неможливо. Плутати менеджмент і контроль неприпустимо, проте, оскільки контроль управлінську функцію не виконує, працівник на якого покладені функції контролю управлінських рішень не приймає і керівництво підприємства замінити не може. Служба контролю займається, насамперед, обліком і аналізом витрат і результатів господарської та фінансової діяльності підприємства у сфері страхування майна.

Як було зазначено вище, контроль – це система управління досягненням цілей і невід’ємна частина управління підприємством [17]. В операціях страхування майна цілі поділяються на оперативні (короткострокові) та стратегічні (довгострокові, перспективні). Відповідно, і завдання контролю, як

інструменту управління операціями страхування майна, поділяються на: стратегічні – чітке бачення перспективи застосування механізмів страхування майна на сільськогосподарському підприємстві; оперативні – формування та реалізація встановлених стратегічних завдань, спрямованих на забезпечення функціонування дієвого механізму страхування майна та контроль їх виконання; диспозитивна – сукупність контрольних процедур і заходів, спрямованих на виявлення існуючих і ймовірних порушень норм і правил, закладених договорами страхування майна та законодавством зі страхової справи.

При організації контролю його завдання формуються залежно від того, яка його концепція береться основою: американська (зовнішній і внутрішній) чи німецька (лише внутрішній).

З метою організації системи контролю операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств за основу доцільно використати американську концепцію, так як у даному аспекті велике значення мають взаємовідносини з зовнішніми контрагентами – страховиками. У табл. 3.1 наведено узагальнені організаційні засади контролю операцій зі страхування майна, що включають основні етапи та напрямки здійснення контрольних процедур.

Отже, у сучасних умовах нестача інформації про поточний стан і перспективи діяльності підприємства у галузі страхування майна вимагають формування нових підходів до управління даним напрямком правовідносин та інструментів їх упровадження.

Сільськогосподарські підприємства мають можливість активізувати процеси запровадження ринкових механізмів страхування завдяки сучасним і більш ефективним інструментам – контролю в поєднанні з плануванням, обліком, регулюванням.

**Організаційні засади контролю у сфері страхування майна
сільськогосподарських підприємств**

Етапи контролю	Процедури контролю
Планування	Планування операцій зі страхування майна. Створення гнучкої системи відносин зі страховими компаніями й органами державної влади щодо страхування майна
	Розробка політики, спрямованої на формування ефективної економічної моделі поведінки підприємства в галузі страхування майна та врожаїв
	Створення системи оцінки страхових ризиків і платоспроможності страхових компаній
	Розробка механізмів оперативного погашення дебіторської заборгованості зі страхового відшкодування
	Створення системи мотивації персоналу, залученого в процес управління дебіторською заборгованістю за операціями зі страхування
	Розробка графіка документообігу з обліку дебіторської заборгованості за операціями зі страхування
	Розробка системи субрахунків і системи аналітичного обліку дебіторської заборгованості за операціями зі страхування
Поточний облік і контроль	Контроль оформлення договорів страхування майна (формальна, документальна перевірка правильності складання договорів)
	Контроль взаємовідносин зі страховими компаніями щодо операцій страхування майна
	Контроль правильності розрахунків сум страхового відшкодування
	Контроль правильності відображення операцій страхування майна в бухгалтерському обліку
	Контроль правомірності віднесення витрат на страхування до складу витрат підприємства
	Контроль правильності формування в бухгалтерському обліку резервів на сплату страхових внесків
	Контроль правильності операцій відображення дебіторської заборгованості за страховим відшкодуванням
	Контроль правомірності визнання доходів підприємства у вигляді страхового відшкодування
	Контроль механізму визначення страхової суми щодо специфічних об'єктів обліку у сільському господарстві – біологічних активів і сільськогосподарської продукції
	Контроль достовірності розрахунків страхових сум щодо окремих об'єктів страхування в галузі рослинництва та тваринництва
Регулювання	Контроль своєчасності розрахунків за страховим відшкодуванням
	При порушенні термінів розрахунків зі страхового відшкодування – розробка та впровадження заходів щодо прискорення погашення дебіторської заборгованості
	У разі неможливості погашення боргу страховою компанією – здійснення процедури витребування боргу (за необхідності у – судовому порядку)
Наступний контроль	Проведення інвентаризації дебіторської заборгованості зі страхового відшкодування та виявлення безнадійних боргів із метою їх списання
	Аналіз ефективності системи страхування майна

Така концепція та можливості її застосування на вітчизняних підприємствах – досить нова тема наукових дискусій. Однак, вважаємо актуальним подальший її розвиток у напрямку розробки методичних рекомендацій щодо застосування конкретних процедур контролю в окремих сферах діяльності підприємства, що потребують запровадження нових, більш ефективних методів управління, обліку та контролю. Одним із них на сільськогосподарських підприємствах є операції зі страхування майна.

Бездієвість ефективних у радянські часи процедур контролю та відсутність сучасних альтернативних засобів формування системи управління, аналізу та контролю зумовлюють пошук шляхів запровадження контрольних процедур в усі сфери діяльності підприємства, зокрема у галузь аграрного страхування. А відтак питання розвитку контролю й аналізу та можливості застосування їх методології в системі страхування майна сільськогосподарських підприємств актуальне та потребує подальших науково-методичних розробок і досліджень. У наступному пункті дисертаційного дослідження буде запропоновано методичний механізм реалізації контрольних процедур у операціях страхування майна та розроблені рекомендації щодо його запровадження на сільськогосподарських підприємствах.

3.2. Аудит операцій формування фінансових результатів страхової діяльності

Методика аудиту операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств недостатньо досліджена. На це вказує відсутність аналізу проблеми в науковій літературі, узагальнений характер наявних публікацій в науково-популярних виданнях.

Разом із тим, питання аудиту набуває важливого значення у сфері страхування майна підприємств, так як на неї впливають як зовнішні фактори (загальний стан економіки та розрахунків зі страхування у країні, ефективність грошово-кредитної системи, рівень інфляції, ємність ринку та його

насиченість), так і внутрішні: рівень професіоналізму в управлінні підприємством, у тому числі стан бухгалтерського обліку та контролю.

На рис. 3.1 наведено головні напрямки, за якими, на нашу думку, має здійснюватися розробка методичного забезпечення аудиту операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств.

Виходячи з них, метою даного пункту є розробка методичного забезпечення контролю сільськогосподарськими підприємствами за фінансовим станом страхових компаній і дотримання ними рівня платоспроможності; порядку контролю отриманих і використаних державних субсидій головним розпорядником коштів (Міністерством аграрної політики та продовольства України), а також узагальнення документального забезпечення внутрішнього контролю операцій зі страхування майна на підприємстві.

Рис. 3.1. Методичні засади аудиту у сфері страхування майна на сільськогосподарських підприємствах

Першочергове завдання зовнішнього контролю у сфері страхування майна сільськогосподарських підприємств полягає в аналізі фінансового стану можливостей страхових компаній, із якими укладені договори страхування.

В основу контрольних дій підприємства щодо дебіторської заборгованості з виплати страхового відшкодування, на нашу думку, має бути покладена так звана система оцінки страхових компаній на предмет фінансової спроможності виплати ними страхового відшкодування. Така система передбачає наявність на підприємстві розробленої методики оцінки платоспроможності страхових організацій.

Реалізація узагальнених методичних засад може бути здійснена на основі теоретико-методологічного базису, який передбачає формулювання чіткої мети контрольних дій, визначення сфери та засобів аудиту, з'ясування специфічних функцій контролю операцій зі страхування, встановлення методів, прийомів і процедур контролю, визначення переліку виконавців та основних груп користувачів.

У табл. 3.2 узагальнена теоретико-методологічна основа аудиту операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств, яка об'єднує вище перелічені елементи. Специфіка операцій аудиту у сфері страхування майна сільськогосподарських підприємств полягає в перевірці зовнішніх контрагентів - страхових компаній, щодо яких підприємством передбачена можливість укладення договорів страхування. Отже, його мета - оцінка платоспроможності страхової компанії й аналіз її можливостей на предмет ймовірної виплати сум страхового відшкодування.

Проблема визначення платоспроможності страхової компанії - одна із важливих як для окремої компанії, так і для всього страхового ринку. Адже це - можливість своєчасно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями, тобто означає здатність у будь-який наперед узятий час виконувати їх згідно з укладеними договорами страхування. Інакше кажучи, платоспроможність означає, що вартість активів страхової компанії перевищує вартість і зобов'язань або дорівнює їй.

Таблиця 3.2

Методична основа аудиту операцій із майнового страхування на сільськогосподарських підприємствах

Попередній аудит	Поточний аудит	Наступний (заключний) аудит
1	2	3
Мета контролю		
Попередження виникнення ситуацій неефективного відволікання коштів на страхування (обґрунтування доцільності здійснення операцій зі страхування) й оцінка: достатності застрахованих активів; якісного рівня внутрішніх і зовнішніх параметрів, що беруть участь в аналізі ефективності операцій страхування; порівняльної ефективності застосування інших методів регулювання ризику або їх комбінації з резервуванням; відповідності операцій зі страхування стратегічним цілям підприємства	Забезпечення оперативного моніторингу за виконанням договорів страхування; організація своєчасного контролю за параметрами системи страхування; вивчення і прогнозування можливих зміни в зовнішньому середовищі з метою оперативного регулювання процесу страхування для досягнення запланованих показників його ефективності; оцінка доцільності й оптимальності прийнятих рішень щодо страхування майна; забезпечення фінансових аналітиків оперативною та достовірною інформацією щодо угод страхування майна.	Порівняння фактично отриманих результатів від операцій страхування (співвідношення фактичного чистого грошового потоку без урахування впливу операційних факторів) із запланованим значенням (фактичний коефіцієнт визначеності); абсолютної і відносної вартості страхового відшкодування, показників мобільності страхових резервів тощо); виявлення причини відхилень; мотивація контрольно-аналітичної служби для досягнення найкращих результатів; виклад основних висновки і рекомендації для подальшого їх використання в процесі страхування майна
Сфера та засоби аудиту		
Обґрунтування порядку санкціонування та рівнів прийняття рішень щодо операцій зі страхування майна; розподіл обов'язків і повноважень; визначення центрів відповідальності, встановлення форм, методів, технічних прийомів і процедур ведення бухгалтерського обліку операцій зі страхування; визначення термінів подання, обсягів та якісних характеристик періодичної звітності про об'єкти й обсяги страхування; обґрунтування застосованих методів формування бюджету коштів, передбачених на страхування; огляд стану внутрішніх і зовнішніх чинників; розробка багатоваріантних моделей прийняття рішень у сфері регулювання та страхування ризиків		
Специфічні функції аудиту операцій страхування		
Перевірка, підтвердження, стимулювання, аналіз, оцінка, прогнозування, нормування, обґрунтування	Перевірка, оцінка, регулювання, нормування, комунікація, прогнозування	Перевірка, підтвердження, аналіз, оцінка, стимулювання
Методи, прийоми та процедури аудиту		
Моделювання, графічні, співставлення та порівняння оцінки, бюджетування, експертні оцінки, техніко-економічні розрахунки, нормування, економіко-математичні методи аналізу, статистичні розрахунки, методи перспективного аналізу, дисконтування	Розрахунок абсолютних і відносних відхилень, нормативний метод контролю, документальне обґрунтування, прийоми візуального контролю	Порівняння досягнутих рівнів, розрахунок абсолютних і відносних відхилень, деталізація показників їх складових, узагальнення та розробка рекомендацій, прийоми документального та візуального контролю
Виконавці й основні групи користувачів		
Враховуючи специфіку об'єкта контролю, виконавцями в переважній більшості випадків повинні бути внутрішні служби аналізу та контролю, служби фінансового менеджменту. Вони ж є і найактивнішими користувачами інформації, що формується в ході контрольних процедур. Винятком є лише узагальнення, кінцеві показники ефективності, що формуються на етапі наступного контролю (меншою мірою – інформація поточного контролю), користувачами яких є власники, інвестори, контрагенти, органи державної влади, податкові інспекції, фінансові управління й інші.		

Аудиторська перевірка річної фінансової звітності що є фінансовою звітністю загального призначення, яка сформована з метою достовірного

подання фінансового стану, фінансових результатів діяльності та грошових потоків Товариств для задоволення інформаційних потреб широкого кола користувачів при прийнятті ними економічних рішень, яка складається з Балансу (Звіту про фінансовий стан) станом на 31 грудня звітного року, Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), Звіту про рух грошових коштів, Звіту про власний капітал за рік, який закінчився цією датою, а Приміток до річної фінансової звітності за звітний рік, що містить стислий виклад суттєвих облікових політик та інші пояснення на предмет повноти, достовірності та відповідності Концептуальній основі, чинному законодавству, встановленим нормативам та іншу пояснювальну інформацію (надалі разом – «фінансова звітність»).

Аудиторська перевірка планується та проводиться з метою збору достатньої кількості інформації про те, що звіти не мають суттєвих помилок, проведена відповідно до вимог Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, виданих Радою з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ), зокрема МСА 700 «Формулювання думки та надання звіту щодо фінансової звітності», МСА 705 «Модифікація думки у звіті незалежного аудитора», МСА 3000 «Завдання з надання впевненості, що не є аудитами чи оглядами історичної фінансової інформації», МСА 720 «Відповідальність аудитора щодо іншої інформації в документах, що містять перевірену аудитором фінансову звітність», МСА 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів», МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності», Закону України «Про аудиторську діяльність» № 3125-ХІІ від 22.04.1993 р. (в редакції Закону № 140-V від 14.09.2006 р. зі змінами і доповненнями), Закону України «Про господарські товариства» № 1576- ХІІ від 19.09.1991 р. (зі змінами і доповненнями), Закону України «Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.1996 року (зі змінами і доповненнями), Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23.02.2006 р., Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових

послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III (зі змінами і доповненнями), Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008р. № 514 – ІУ із змінами та доповненнями; інших законодавчих актів України та нормативних документів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Масштаб перевірки рекомендовано становить: документальним методом 40%, розрахунково-аналітичним - 70% від загального обсягу документації. Обсяг аудиторської перевірки включає перевірку первинної облікової документації за фінансовий рік за репрезентативною вибіркою не менше 30 відсотків від загальної кількості первинних документів.

Суцільно необхідно перевіряти установчі документи, відповідність діяльності страховика ліцензіям на здійснення страхової діяльності, фінансова звітність за звітний рік, наказ на облікову політику. Вибірково перевіряються господарські договори та інша документація, що супроводжує фінансово-господарську діяльність підприємств, реєстри синтетичного та аналітичного обліку.

Під час перевірки до уваги бралися тільки суттєві викривлення. Значення рівня суттєвості, отримане по закінченню етапу планування аудиту з урахуванням коригувань значення рівня суттєвості під час перевірки, є прийнята найменша загальна величина суттєвості, яка розраховується аудитором як відсоток від основного базового показника бухгалтерської звітності - сальдо балансу за станом на кінець звітного періоду та яка застосовується для розподілу рівня невідповідності між статтями фінансової звітності. Планування і проведення аудиту спрямовується на одержання розумних підтверджень щодо відсутності у фінансовій звітності суттєвих помилок.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про страхування» [66] страховики зобов'язані дотримуватися таких умов забезпечення платоспроможності:

- наявності сплаченого статутного капіталу та гарантійного фонду страховика;

- створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним.

Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом України.

Страховики відповідно до обсягів страхової діяльності зобов'язані підтримувати належний рівень фактичного запасу платоспроможності (нетто-активів), який визначається вирахуванням із вартості майна (загальної суми активів) страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі страхових. На будь-яку дату фактичний запас платоспроможності страховика повинен перевищувати розрахунковий нормативний.

Ці умови мають бути обов'язково враховані та перевірені підприємством при здійсненні контрольних дій щодо встановлення правомірності відносин сільськогосподарського підприємства із зовнішніми контрагентами, задіяними в операціях страхування майна.

Головним завданням аудиту дебіторської заборгованості зі страхового відшкодування є:

- перевірка давності та правильності оформлення первинних документів, що є підставою для облікових записів по дебіторській заборгованості.
- оцінка синтетичного й аналітичного обліку, правильне використання відповідних рахунків Плану рахунків.
- перевірка правильності розрахунків по дебіторській заборгованості (оплата грошовими коштами, вексями);
- правильність оцінки дебіторської заборгованості.
- перевірка належної класифікації дебіторської заборгованості та наявність необхідних відповідних роз'яснень у Примітках до фінансової

звітності.

Важливою складовою даного етапу аудиту є розробка документообігу з обліку дебіторської заборгованості як складової корпоративного регулювання документального забезпечення управління, яке повинно бути спрямоване на створення системи роботи з документами, що враховує особливості документування діяльності конкретної організації, характеристики її структури, персоналу, технічної бази, фінансових можливостей, а також управлінські традиції й інші суттєві чинники.

Отже, варто зазначити значущість як внутрішнього, так і зовнішнього аудиту в установленні правомірності операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств. Особливе, непритаманне для інших господарських операцій, значення набуває зовнішній контроль, зокрема платоспроможності страхових компаній, із якими передбачається укладення договорів страхування майна. Використання запропонованого Порядку надасть гарантію сільськогосподарським підприємствам отримання ними страхових відшкодувань при настанні страхових випадків і забезпечить прозорість у відносинах зі страховими компаніями.

Висновки до розділу 3

На формування системи аудиту у сфері страхування майна сільськогосподарських підприємств впливають як зовнішні фактори (загальний стан економіки та розрахунків зі страхування у країні, ефективність грошово-кредитної системи, рівень інфляції, ємність ринку та його насиченість), так і внутрішні (рівень професіоналізму в управлінні). Головними напрямками, за якими здійснена розробка методичного забезпечення аудиту операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств, визначено зовнішній, до якого віднесено контроль платоспроможності страхових компаній, і внутрішній, що передбачає здійснення контрольних дій щодо внутрішніх

операцій зі страхування майна (контроль витрат на страхування, розрахунків зі страхування, нарахування й отримання доходів у вигляді страхового відшкодування). Такі теоретичні узагальнення дали змогу розробити методичне забезпечення контролю операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств з найважливіших проблемних питань, що виникають у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств.

Особливе, непритаманне для інших господарських операцій, значення набуває зовнішній контроль і, зокрема, аудит платоспроможності страхових компаній, із якими сільськогосподарським підприємством передбачається укладення договорів страхування. З метою формування методології оцінки фінансового стану страховиків перед укладенням договорів страхування розроблено Порядок проведення контролю сільськогосподарськими підприємствами фінансового стану страхових компаній, який містить набір процедур і правил визначення рівня платоспроможності страхової компанії й аналізу платоспроможності на предмет здатності виконання страховиком прийнятих зобов'язань при настанні страхових випадків.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Результатом даного дослідження є вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних основ, організаційно-методичних положень і розробці практичних рекомендацій з удосконалення обліку та аудиту формування показників фінансових результатів про страхову діяльність суб'єктів господарювання. Одержані результати свідчать про досягнення мети і виконання завдань дослідження й надають можливість сформулювати наступні висновки.

Сучасні динамічні зміни, що відбуваються у фінансовій сфері України, вплив світової фінансової кризи та об'єктивні умови ринкового середовища зумовлюють необхідність формування ефективних механізмів управління системи страхування шляхом підвищення фінансових результатів підприємств. Страховий ринок відіграє важливу роль в отриманні національних конкурентних переваг, тому проблема отримання і підвищення фінансових результатів його суб'єктів сьогодні набуває особливого значення. Враховуючи суттєві зміни в організації страхової справи, особливої актуальності набувають проблеми розширення сфери і підвищення якості страхових послуг, удосконалення механізму мобілізації та використання ресурсів для забезпечення надійного страхового захисту усіх суб'єктів життєдіяльності і господарювання. Зацікавленість страхових компаній у розробці стратегій позиціонування на ринку, що відповідають сучасним умовам бізнес-відносин, обумовлює необхідність розробки відповідних теоретико- методологічної бази і методичних підходів до оцінки фінансових результатів страховиків, а також практичних механізмів та системи заходів щодо управління ними.

1. Недосконалість нормативного регулювання в частині обліку формування фінансових результатів страхової діяльності, використання різної за змістом термінології в нормативних документах призводять до неоднозначного їх розуміння і тлумачення суб'єктами ринку страхування. З метою усунення виявлених недоліків державного регулювання здійснено

періодизацію його розвитку, уточнено зміст категорійного апарату (компонент депозиту, розділення, умова дискреційної участі, гарантовані виплати, гарантований елемент тощо), однозначність трактування її показників різними групами користувачів з метою уникнення викривлення облікових даних та забезпечення об'єктивності інформації для прийняття управлінських рішень.

2. Для формування об'єктивного облікового відображення страхової діяльності в роботі запропоновані субрахунки та аналітичні рахунки різного порядку до наступних рахунків бухгалтерського обліку: 76 “Страхові платежі”; 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”; 68 “Розрахунки за іншими операціями”; 49 “Страхові резерви” та наведений порядок їх використання при відображенні специфічних об'єктів та операцій в бухгалтерському обліку страхових компаній. Використання запропонованих субрахунків та аналітичних рахунків сприятиме структуруванню та формуванню релевантної інформації про специфічні операції в системі бухгалтерського обліку в розрізі інформаційних запитів системи управління та зовнішніх користувачів звітності страхової компанії.

3. Проведені дослідження основних аспектів фінансової діяльності підприємств показали, що головною умовою ефективного функціонування страхового ринку є надійність та ефективна діяльність його учасників, їх фінансова стійкість, яка в умовах жорстокої конкуренції є неодмінною умовою зміцнення довіри населення та суб'єктів господарювання до даного цивілізованого механізму відшкодування випадкового збитку. Так, оцінювання поточного та перспективного фінансового стану компанії, у тому числі ризик її неплатоспроможності або банкрутства, відбувається за умови накопичення, трансформації та використання інформації фінансового характеру. Відповідно, формування фінансових результатів підприємства повинно здійснюватись за рахунок ґрунтовного аналізу основних аспектів її фінансово-страхової діяльності. Джерелом інформації про фінансове положення підприємства є фінансова звітність, що надається в установленому порядку засновникам і контрольним органам.

4. В результаті проведеного дослідження визначення економічного змісту і сутності поняття фінансового результату діяльності страхової компанії сформовані наступні напрямки з удосконалення методики формування фінансових результатів, а саме: - фінансовий результат страховиків і методика його формування має особливості, пов'язані зі специфікою діяльності і кругообігу коштів; - економічний зміст фінансового результату не може розглядатися окремо від формування доходів і витрат, а також без урахування їх впливу на визначення собівартості страхових послуг. При цьому достовірність і точність врахування доходів і витрат, визначення їх приналежності до виду діяльності, є визначальним чинником формування ціни і собівартості страхової послуги. Тому, закономірним є питання відносно формування фінансового результату у фінансовій звітності страховика за видами діяльності для прийняття управлінських рішень.

5. На формування системи аудиту у сфері страхування майна сільськогосподарських підприємств впливають як зовнішні фактори (загальний стан економіки та розрахунків зі страхування у країні, ефективність грошово-кредитної системи, рівень інфляції, ємність ринку та його насиченість), так і внутрішні (рівень професіоналізму в управлінні). Головними напрямками, за якими здійснена розробка методичного забезпечення аудиту операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств, визначено зовнішній, до якого віднесено контроль платоспроможності страхових компаній, і внутрішній, що передбачає здійснення контрольних дій щодо внутрішніх операцій зі страхування майна (контроль витрат на страхування, розрахунків зі страхування, нарахування й отримання доходів у вигляді страхового відшкодування). Такі теоретичні узагальнення дали змогу розробити методичне забезпечення контролю операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств з найважливіших проблемних питань, що виникають у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алескеров Р. Б. Ідентифікація об'єктів обліку майнового страхування в сільському господарстві / Р. Б. Алескеров // Шляхи реалізації завдань Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 трав. 2010 р.: тези доп. – К., 2010. – С. 77–81.
2. Алескеров Р. Б. Контроль правильності оцінки застрахованного майна / Р. Б. Алескеров // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2012. – Вип. 177, Ч. 3. – С. 9–14.
3. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич //: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.efaculty.kiev.ua>
4. Борисова В. А. Страхування земельних ресурсів / В. А. Борисова // – Суми: Довкілля, 2014. – 60 с.
5. Бухгалтерське та податкове забезпечення майнових і земельних відносин у новостворених сільськогосподарських підприємствах: практ. посібн. / [Г. Л. Артикульна, О. В. Волошина, П. І. Гайдуцький та ін.]; за ред. П. І. Гайдуцького, П. Т. Саблука // – К. : ІАЕ УААН, 2012. – 407 с.
6. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік: підручник / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 480 с.
7. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / Р. Ф. Бруханський, О. П. Скирпан. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 444 с.
8. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін: конспект лекцій / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 114 с.
9. Бруханський Р. Ф. Управлінський облік. Навчальний посібник / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 223 с.
10. Бруханський Р. Ф. Контролінг / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 114 с.

11. Бруханський Р. Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва : монографія / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 384 с.

12. Бруханський Р. Ф. Методика ведення стратегічного фінансового обліку на підприємствах: інжиніринговий аспект / Р. Ф. Бруханський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 8. – С. 18-28.

13. Бруханський Р. Ф. Побудова методики стратегічного управлінського обліку на підприємствах / Р. Ф. Бруханський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 9. – С. 27-36.

14. Бруханський Р. Ф. Поняття стратегічного управлінського обліку // Інноваційна економіка. – 2014. – № 4. – С. 310-313.

15. Бруханський Р. Ф. Облікова інформація у забезпеченні прийняття ефективних управлінських рішень стратегічного характеру / Р. Ф. Бруханський // Інноваційна економіка. – 2012. – Вип. 8 (34). – С. 267–270.

16. Бруханський Р. Ф. Варіанти взаємодії облікового забезпечення різних рівнів управління підприємством: стратегічний аспект / Р. Ф. Бруханський // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2. (м. Кам'янець-Подільський). – Тернопіль: Крок, 2014. – С. 13-16.

17. Бруханський, Р. Ф. Обліково-соціальні параметри диференціації та забезпечення стратегій аграрних підприємств / Р. Ф. Бруханський, С. К. Шандрук // Науковий вісник Полісся. – 2016. – №4 (8), Ч. 2. С. 247- 252.

18. Белова І.М. Організація стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємства / Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємства в умовах інституційних трансформацій: монографія / Р.Ф. Бруханський, П.Р. Пуцентейло [та ін.] – Тернопіль: Вектор, 2017. – 260 с.

19. Белова І.М. Сучасний аспект трактування економічного змісту та інформаційного забезпечення управлінського обліку / І.М. Белова // «Молодий вчений»: науковий журнал. Херсон, 2015. – № 1(16). – С. 52-55.

20. Белова І.М. Особливості розвитку управлінського обліку в системі управління / І.М. Белова // «Молодий вчений»: науковий журнал. Херсон, 2015. – № 2 (17). – С. 937-940.

21. Бухгалтерський облік в сільському господарстві в первинних документах і проводках. за ред. М. Ф. Огійчука, В. М. Пархоменка // – Х. : Фактор, 2008. – 480 с.

22. Великий тлумачний словник української мови / голов. ред. В. Т. Бусел // – К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.

23. Войналович О. П. Бухгалтерська складова раціоналізації документообороту на підприємстві / О. П. Войналович // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 2 (40). – С.50–52.

24. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія / С. Ф. Голов // – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.

25. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436–IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2003 –2011.

26. Губарь О. В. Економічний механізм управління інвестиційною діяльністю підприємств харчової промисловості: дис. канд. екон. наук. 08.00.04. – Київ. – 2008. – 209 с.

27. Гудзь О. Є. Проблеми страхування сільськогосподарських ризиків / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 73–76.

28. Гутко Л. М. Державне регулювання ринку страхування сільськогосподарської продукції в Україні / Л. М. Гутко // Облік і фінанси АПК. – 2015. – №1. – С. 40.

29. Дробот В., Куць А. В селе приживается страхование / В. Дробот, А. Куць // Финансовые услуги. – 2011. – № 1–2. – С. 62–64.

30. Дідоренко, Т. Значення оперативного обліку в системі управління сільськогосподарським підприємством [Текст] / Тетяна Дідоренко, Ірина Белова

// Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : міжнар. зб. наук. пр. - 2017. - Вип. 1-2. - С. 29-37.

31. Дідоренко, Тетяна. Бухгалтерський баланс як складова інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень [Текст] / Тетяна Дідоренко // Прикладна економіка - від теорії до практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 20 жовт. 2016 р.] / редкол. : Б. О. Язлюк, П. Р. Пуцентейло, Р. Ф. Бруханський [та ін.]; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. - Тернопіль : Вектор, 2016. - С. 108-109.

32. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : монографія / В. М. Жук // – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. – 648 с.

33. Завитій, Ольга Петрівна. Облік і контроль виробничих витрат у тваринництві (на прикладі сільськогосподарських підприємств Тернопільської області) [Текст]: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Завитій Ольга Петрівна; Тернопільська академія народного господарства. - Т., 2002. - 20 с.

34. Завитій, Ольга. Аудит операцій з грошовими коштами [Текст] / Ольга Завитій, Ілона Завитій // Прикладна економіка - від теорії до практики : зб. тез доп. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 15 жовт. 2015 р.] / редкол. : Б. О. Язлюк, П. Р. Пуцентейло, Ю. І. Гайда [та ін.]; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015. – С. 65-70.

35. Завитій, Ольга. Особливості та різновиди сільськогосподарського страхування [Текст] / Ольга Завитій, Вікторія Яковчук // Обліково-аналітичне та правове забезпечення інституційних секторів економіки України в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. праць всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю [м. Тернопіль, 30 берез. 2017 р.] / редкол. : Р. Ф. Бруханський, І. М. Белова, А. Гасьор [та ін.]. - Тернопіль : Крок, 2017. - С. 24-27.

36. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30

листопада 1999 р. № 291 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/an/15/ REG4185.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/an/15/REG4185.html).

37. Історія економічних вчень: підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Тараненко, А. М. Поручник та ін. // - К.: КНЕУ, 2001. – 320 с.

38. Історія розвитку страхування: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://linx.zp.ua/c/istoriya-straxuvannya>

39. Криворучко А. В. Розвиток страхового ринку в сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / А. В. Криворучко // – К., 1999. – 21 с.

40. Лузан Ю. Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектора України в умовах членства СОТ / Ю. Я. Лузан // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 4–11.

41. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України № 132 від 18 травня 2001 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга : еліт Закон Copyright : ІАЕ «Ліга». 2001 – 2011.

42. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 4 «Страхові контракти»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua /document/92416/МСФЗ_4.pdf](http://www.minfin.gov.ua/document/92416/МСФЗ_4.pdf)

43. Олійник О.В. «За» і «Проти» страхування врожаїв сільськогосподарських культур / О. Олійник // Облік і фінанси АПК. – 2016. – № 6. – С. 89–96.

44. Осадець С. С. Страхування [Підручник] / С. С. Осадець // – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.

45. Осадець С. С. Страхування / С. С. Осадець. // – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с .

46. Палюх, Микола. Бухгалтерський облік і звітність як інформаційна система забезпечення розвитку агровиробництва [Текст] / Микола Палюх // Прикладна економіка - від теорії до практики : зб. тез доп. Першої Всеукр.

наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 15 жовт. 2015 р.] / редкол. : Б. О. Язлюк, П. Р. Пуцентейло, Ю. І. Гайда [та ін.] ; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015. – С. 114-117.

47. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

48. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. N 73: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2005 – 2013.

49. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 року № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

50. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

51. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu15/>

52. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0027-00>

53. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgireg=z1456-05>.

54. Порядок та методичні рекомендації щодо складання розпорядчого документа про облікову політику підприємства, затверджені наказом

Міністерства аграрної політики України від 17 грудня 2007 р. № 921: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4420.0>

55. Порядок складання звітних даних страховиків, затверджений розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 3 лютого 2004 року № 39: [Електронний ресурс]: Режим доступу: – Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2004–2012.

56. Порядок казначейського обслуговування державного бюджету за витратами, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2012 р. № 1407: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Ліга : еліт Закон Copyright: ІАЕ «Ліга». – 2012.

57. Правила добровільного страхування транспортних засобів (КАСКО), затверджені Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю від 25 березня 1997р. № 19–1: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/data/base55/ukr55351.htm>

58. Правила формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, затверджені розпорядженням Держфінпослуг від 17 грудня 2004 р. № 3104: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Ліга : еліт Закон Copyright: ІАЕ «Ліга». 2001 – 2009.

59. Про проведення страхування життя державними ощадними касами: Закон : [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://adminpravo.com.ua/>

60. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22 травня 1997 р. № 283/97–ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=283%2F97-%E2%F0>.

61. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877–ІV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2004 –2011.

62. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514–VІ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.

63. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996–XIV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.

64. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982–IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2982-15>.

65. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658–III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2658-14>.

66. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96–ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>

67. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2269-XII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2269-12>

68. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 9 лютого 2012 року № 4391-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

69. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2745–III : [Електронний ресурс]: Режим доступу: – Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2001–2011.

70. Про заснування державного позичкового банку: Маніфест : [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://adminpravo.com.ua/>

71. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73 «: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

72. Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських

культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій): Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року № 813 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2012.

73. Рейтман Л. М. Страховое дело. / Л. М. Рейтман // – М. : Финансы, 1992. – С. 390–391.

74. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической мысли / А. Смит // – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.

75. Смоленюк Р. П. Актуальні питання страхового захисту в сільському господарстві / Р. П. Смоленюк // Регіональні перспективи. – 2011. – № 2 – 3. – С.91 – 93.

76. Соборное уложение 1649 года. /Ред. М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов; Издательство Московского университета. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1961.

77. Страховий ринок України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/stat>

78. Страхові послуги / [С. С. Осадець, Т. М. Артюх, О. О. Гаманкова та ін.].– К.: КНЕУ, 2012. – 464 с.

79. Страхування в Україні: нова історія і сучасний стан : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Insurance/1912-2.html>

80. Тихомиров М. Н. Древняя Москва, XII – XV вв.; Средневековая Россия на международных путях, XIV – XV вв./ М. Н. Тихомиров ; [Послесл. С. О. Шмидта]. – 90 с.

81. Фурман В. М. Страхування та його роль у соціально-економічних процесах / В. М. Фурман // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С.145–152.

82. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга. / Д. Хан // – М. : Финансы и статистика, 2008. – 800 с.

83. Царенко О. В. Сутність страхування у сучасній економіці / О. В. Царенко // Держава та регіони (серія: економіка та підприємництво). – 2009. – № 3. – С. 243–247.

84. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435–IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2003–2011.
85. Шахов В. В. Страхование / В. В. Шахов //– М.: Издательство БЕК, 2009. – 345 с.
86. Шахов В. В. Теория и управление рисками в страховании / В. В. Шахов // – М.: Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
87. Шевирьов І. Страхування в Україні: історія, яка написана з чистої сторінки : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1504>
88. Юшков С. Руська правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / Юшков С. : [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/yushkov/ys.htm>
89. Яковлев Ю. П. Контролінг на базі інформаційних технологій / Ю. П. Яковлев // – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 318 с.
90. Ярощук, О. В. Аналітичне обґрунтування рішень в системі корпоративного захисту бізнесу від поглинань / Олексій Вікторович Ярощук, Ірина Дмитрівна Ярощук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 17. – № 2. – С. 136-154. – ISSN 1993-0259.